

ΑΝΑΛΕΚΤΑ • 4

ΠΕΜΠΤΟΥΣΙΑ

Iunie 2013

*Βizantus în
vremea decăderii*

Cuprins

01. Căderea Constantinopolului (de la 1204) și consecințele ei

Protoprezbiter Gheorghios Metallinos 3

02. Împăratul Ioánnis al III-lea Vatátzis (1221-1254)

Ioánnis A. Sarsákis 7

03. Mistica bizantină

Prof. Vasileios Tatakis 12

04. Un otoman apără Constantinopolul asediat

Níkos Nikoloúdis 17

05. Sfânta Ipomoni (29 mai) și Constantin Paleologul

Vasilios Kalliakmánis 19

06. Viața Sfântului Rafail și a celor împreună cu dânsul

..... 21

07. Trapezuntul bizantin

Ghiórgi Th. Príntzipas 32

08. Venetia. Enrico Dandolo

Ambasador Geórgios D. Poukamisás 41

Căderea Constantinopolului (de la 1204) și consecințele ei

Protoprezbiter Gheorghios Metallinos

Atacul cruciatilor împotriva Constantinopolului

Cu privire la Cruciada a patra, Henri Gregoire vorbește despre „infamia Apusului”, Colin Morris consideră că „ocuparea latină a Constantinopolului a fost un dezastru pentru Creștinătate”, în vreme ce Steven Runciman, în lucrarea sa clasică despre Cruciade, nu ezită să scrie că „nu a existat până atunci o crimă împotriva umanității mai mare decât Cruciada a patra”.

Este limpede faptul că modul în care s-au comportat cruciații după cucerirea orașului (13 aprilie 1204) justifică aceste considerații. „Creștinii” franci au săvârșit fapte de o cruzime și bestialitate nemaiîntâlnită. Au ucis fără discernere bătrâni, femei și copii; au jefuit și prădat bogăția „împărătesei cetăților lumii”. La împărțirea prăzii a fost socotit și Papa Inocențiu al III-lea (1198-1216). Cel mai cumplit: au incendiat cea mai mare parte din oraș și au luat în robie o mare parte dintre locuitori. Doar în prima zi au fost uciși 7000 de oameni. Clerul ortodox constituia o țintă predilectă a Cruciaților. Episcopii și alți clerici au suferit chinuri teribile și au fost măcelăriți cu o furie ieșită din comun. Patriarhul (Ioan al III-lea), desculț și dezbrăcat, abia a reușit să scape trecând pe țărnul opus. Bisericele au fost batjocorite, inclusiv Aghia Sofia, în scene de o grozăvie nemaiîntâlnită. Clerul latin a fost în primele rânduri ale jefuitoarelor. Vreme îndelungată, corăbiile apusene au transportat bogățiile Orașului în Apus, unde împodobesc și astăzi biserici, muzee și colecții

Căderea Constantinopolului

particulare. Un centru important în care au fost concentrate aceste bogății a fost Biserica Sfântul Marcu din Veneția. O parte dintre tezaure (îndeosebi manuscrise) au fost distruse. În 1795, o mare parte a tezaurului „bizantin” de la San Marco a fost lichidat de către Republica Venețiană, din rațiuni de război.

Comportamentul invadatorilor cruciați a făcut cunoscut răsăritenilor Apusul franc, așa cum era el după 150 de schismă, iar aceasta a lăsat în sufletele ortodocșilor o amprentă mai adâncă decât însăși distrugerea „cetății cetăților”. Pentru Romei, era absolut limpede că cea de-a IV-a Cruciadă urmărise de la început dizolvarea Imperiului Noii Rome, a României. Sursele apusene, bineînțeles, aruncă greutatea asupra aspectelor religioase ale chestiunii: cucerirea Constantinopolului este văzută ca o pedepsire a „ereticeilor” greci, care erau „nelegiuți și mai răi decât evreii” și este considerată „o victorie a Creștinătății”. „Bizantinii”, printre altele,

Căderea Constantinopolului

conștientizau faptul că, după 1204, principalul lor dușman erau Francii „latini”, singurii care primejduiau credința ortodoxă și tradiția neamului. Astfel a luat ființă atitudinea antiunionistă, care a preferat „prieteniei” Francilor, colaborarea (temporară) cu otomanii, alegând conștient între cele două rele. Această conștiință se va exprima teologic în mod răspicat, în secolul al XVIII-lea, prin Sfântul Cosma Etolianul: „Și de ce nu a adus Dumnezeu alt Împărat, căci erau multe regate pîmprejur căroră ar fi putut să dea [Împărăția], și a adus turcii din Kókkini Miliá și le-a dăruit-o ?

Știa Dumnezeu că celelalte regate fac rău credinței, dar nu și Turcul. Dă-i bani și pune-i căpăstru. Ca să nu ne pierdem, [de asta] i-a dat-o Turcului, iar Dumnezeu l-a pus pe Turc ca pe un câine să ne păzească”. Sfântul Cosma a dat, astfel, un răspuns unioniștilor care cugetau asemenea apusenilor.

Odată cu ocuparea Orașului, Cruciații au căzut de acord (acord semnat chiar sub zidurile cetății) în privința instaurării unui stat constantinopolitan franco-latin și a împărțirii imperiului (partitio Romaniae este termenul folosit de aceștia, iar de aici reiese numele adevărat al Imperiului Bizantin: Romania). Toate aceste acțiuni ale cuceritorilor franci presupuneau o coerență neîntreruptă între factorul politic și cel religios, coerență care domnea de secole, de altfel, atât în Apusul latin, cât și în Răsăritul roman. Astfel, după alegerea Împăratului (comitele Balduin de Flandra), a avut loc și alegerea Patriarhului (venețianul Thomas Morosini). În paralel cu instaurarea hegemoniei france,

pe tot teritoriul istoric grecesc au fost înființate structuri religioase sub jurisdicție papală. Astfel, motivele de conflict dintre invadatorii Franci și supușii greco-ortodocși au avut o dublă origine, politică și, mai ales, bisericească. Instalarea ierarhiei latine în toate domeniile france a vizat aducerea maselor ortodoxe sub suzeranitatea scaunului papal și a principilor franci.

Scaunul papal, prin persoana de mare anvergură a papei Inochentie al III-lea, a vizat, cu sprijinul dominației france și prin extinderea suportului politic franc în Orient, supunerea rapidă a Bisericii Ortodoxe, papei de la Roma. Acesta, de altfel, a fost scopul urmărit cu obstință de papalitate în toți anii de după schismă. Printre altele, supunerea Bisericii Ortodoxe papei era și angajamentul luat de pretendentul la tronul constantinopolitan, Alexie, fiul împăratului detronat Isaac al II-lea Angheles (1195-1204), care cerea ajutorul papei. Dogele venețian Eric Dandolo a sprijinit alegerea lui Tomaso Morosini ca patriarh latin de Constantinopol și conducător spiritual al Imperiului latin. Dar și împăratul latin Balduin a devenit, de bunăvoie, supus la Papei, care i-a întors susținerea noului Împărat. Pentru Papa și statul său, impunerea clerului latin în Orient era mai valoroasă decât prada obținută în urma cuceririi. Pentru aceasta, a organizat ierarhia latină în așa fel, încât lupta pentru supunerea ortodocșilor să fie fructuoasă. Cei care nu recunoșteau pe împăratul latin și ierarhia latină erau considerați schismatici.

Organizarea luptei pentru supunerea Răsăritului ortodox le-a revenit Legațiilor papale. Această campanie a bulversat Ierarhia ortodoxă. Mulți ierarhi ortodocși s-au refugiat în cele trei state grecești (Niceea, Trapezunt și Epir). Ierarhii ortodocși rămași în scaunele lor au suferit tot felul de presiuni pentru a deveni supuși scaunului papal, iar în locurile vacante au fost hirotoniți latini. Astfel, 22 de arhiepiscopii și 56 de episcopii au fost anexate Patriarhiei Latine de Constantinopol, fără ca acestea să facă vreun jurământ de supunere Papei. „Impunerea francocrației în teritoriile Imperiului a constituit o nouă inflamare a conflictelor dintre cuceritorii occidentali și populația locală”.

Papa Inochentie al III-lea, la Sinodul de la Lateran (1215), pentru a preîntâmpina rezistența ortodoxă și a facilita supunerea maselor largi dogmei papale, a creat instituția infernală a Uniației. Instituția Uniației, care, ca un mecanism de asediu și „*cal troian*”, s-a impus mai apoi în anumite zone ale Orientului ortodox, rămâne până astăzi un obstacol esențial în dialogul dintre ortodocși și romano-catolici și cel mai important impediment în calea unirii. Contrar așteptărilor, însă, șarja uniată asupra Răsăritului (prin intermediul Ordinului Iezuit), a contribuit la menținerea devotamentului popular față de Ortodoxie. Sinodul [de la Lateran] a decis menținerea rânduielilor bisericești ortodoxe, cerând doar recunoașterea primatului papal (și, în consecință, a instituției papale) și supunerea față de scaunul papal. Această tactică a provocat, însă, o și mai mare și mai acerbă rezistență.

Situația Bisericii Ortodoxe în zonele stăpânite de latini era cu adevărat tragică. Ierarhii care nu se refugiaseră și rămăseseră în episcopiile lor au fost privați de terenurile bisericești, care au fost confiscate de Latini, și-au pierdut orice drepturi, astfel încât păstoria devenise, dacă nu cu neputință, în tot cazul, extrem de dificilă. După cum scrie vrednicul de pomenire Profesor Gherásimos Konidáis, ierarhii ortodocși care plecaseră din teritoriile deținute de Latini au adus un deserviciu Ortodoxiei, „*pentru că nu au dat ocazia Latinilor de a-i persecuta*”. În teritoriile în care a fost introdus cler latin, a intrat în funcțiune instituția protopopului conducător al ortodocșilor, fără drept de hirotonie, din moment ce nu era episcop. Astfel, lumea ortodoxă s-a smerit și mai mult, cu toate că aproape toți protopopii au activat cu zel și consecvență în lucrarea lor (în Creta, în insulele Ionice). Instituția protopopiei a înlesnit rezolvarea multor probleme serioase. Papa Inochentie a prevăzut ca menținerea unui episcop ortodox în scaunul său să urmeze anumite reguli:

- a. să fie chestionat dacă îl acceptă pe Papa drept cap, iar de nu, să fie caterisit și locul său să fie luat de un „*episcop*” latin,
- b. episcopii rămași trebuie mirunși (această de-

cizie, dată la începuturile ocupației, a fost ulterior retrasă),

- c. Patriarhul latin de Constantinopol are dreptul primit de la Papa de a hirotoni ierarhi ortodocși în teritoriile ortodocșilor, iar dacă aceștia nu sunt primiți, să fie hirotoniți latini,
- d. pentru că bisericile au fost date latinilor, poporul era nevoit să participe la slujbele acestora. Această împărțire a ortodocșilor cu latinii era, de regulă, de nevoie, și nu poate fi considerată o acțiune liberă ori o alegere a ortodocșilor, astfel încât să fie vorba de *intercommunio*.

Desigur, prezența Harului și a Dragostei lui Dumnezeu față de ortodocșii constrânși este, în multe cazuri, palpabilă. Astfel, episcopii latini, cu mentalitatea lor feudală, rămăneau, de regulă, puțină vreme la reședința lor, adesea veneau doar pentru a-și ridica veniturile (de exemplu, în Creta). La fel, clericii trimiși de Papă în Răsărit nu erau dintre cei mai buni, nici măcar în ce privește educația, influența lor asupra populației ortodoxe fiind extrem de limitată. Populația ortodoxă a rămas credincioasă conducerii ei (Patriarhiei Ecu-menice), care a găsit diverse modalități de comunicare și de păstorie. Venețienii, îndeosebi, erau preocupați de a avea propriul cler, datorită opoziției Veneției față de Roma și de Papă, dar și datorită spiritului național al Serenissimei Republici („*mai întâi venețieni, și apoi creștini*”). Populația era greu de influențat de către elementul latin, lucru valabil chiar și pentru cei înstăriți și nobili, puțini membri ai acestei clase aderând deschis la catolicism, cei mai mulți apelând la o tactică a înșelării politice și diplomatice a venețienilor și a latinilor, cu succese

notabile. Cei mai mulți dintre romano-catolicii din Grecia contemporană sunt urmașii familiilor latine care s-au stabilit în Răsărit, lucru care se vede cel mai bine din numele lor de familie.

În încheierea acestei scurte expuneri, putem trage câteva concluzii:

a. După cum remarcă, foarte exact, Profesorul Vlăsios Feidás, „consecințele acestei devieri inevitabile a Cruciadei au fost extrem de dureroase pentru relațiile dintre Biserica Răsăritului și Apusul, pentru că, pe de-o parte, caracterul bisericesc al relațiilor a fost alterat, iar pe de alta, schisma a fost alimentată de opoziția bizantinilor față de orice fel de prezență occidentală în Orient”. Romeul de rând a conștientizat rapid semnificația uriașă a căderii Constantinopolului și a dizolvării Imperiului Noii Rome. În decursul ocupării france, antipatia față de franco-latini va contribui la concordia [dintre bizantini]. Doar uniții vor simpatiza Roma cea veche. După 1204, din pricina ruperii unității dintre națiunile care alcătuiau Imperiul, se va acorda o mai mare importanță naționalității (provenienței), luând ființă un naționalism timpuriu. Trauma suferită de prestigiul național va da naștere Marii Idei, ca dorință de redobândire a Constantinopolului și de reconstituire a Imperiului. Această idee va fi îmbrățișată și cultivată cu precădere în spațiul eclesiastic.

b. Falia dintre Orient și Occident, creată odată cu schisma de al 1054 se va lărgi, devenind de netrecut. Francii au dovedit că nu complotau doar împotriva vieții noastre, ci mai rău, împotriva înseși credinței noastre (Sf. Cosma Eto-lianul). c. Din acest motiv, toate încercările unioniste ale Împăraților Noii Rome din secolul al XI-lea și până în secolul al XV-lea, au eșuat, Sinodul de la Ferrara-Florența (1438-1439) fiind respins cu atâta ferveare. Neîncrederea față de papalitate și, în general, față de Apusul creștin, a continuat pe toată durata dominației otomane și venețiene, supraviețuind până astăzi, putând să fie exprimat prin sentința modificată «Timeo Latinos et dona ferentes» (*Ferește-te de Latini chiar și atunci când fac daruri*)! d. Cruciadele, îndeosebi cea de-a patra, prin desfacerea și dizolvarea Imperiului Noii Rome,

au dat un impuls direct dezvoltării și întăririi islamului. Constantinopolul a fost recâștigat în 1261, dar Imperiul nu și-a regăsit niciodată vigoarea și forța de dinainte. Așa după cum excelent observa și Hélène Glykatzi-Ahrweiler, după 1204, Constantinopolul era „*un oraș condamnat la pierzare*”.

e. Cruciada a patra a avut consecințe majore și pentru restul Europei. „O lume nouă a început să apară în Occident, din ale cărui multiple reorganizări va lua formă, în veacurile următoare, chipul Europei”. Nu găsesc alt cuvânt mai potrivit pentru încheiere decât observația marelui cercetător Sir Edwin Pears vis-a-vis de parcurusul: „Consecințele celei de-a patra Cruciade au fost cu totul catastrofale pentru civilizația apuseană. Strălucirea civilizației grecești, întreținută de Bizanț vreme de nouă veacuri după alegerea Constantinopolului drept capitală, a fost stinsă brusc. Severitatea, îngustimea și caracterul evreiesc al civilizației occidentale s-au dezvoltat cu o foarte mică intervenție din partea bucuriei și frumuseții vieții grecești [...]. Crima celei de-a patra Cruciade a lăsat Constantinopolul și Peninsula Balcanică pradă a șase secole de barbarie și a zădărnicit tentativele lui Inochentie și viitorilor oameni politici de a cucerii Siria și Asia Mică de dragul Creștinătății și civilizației. Pentru a putea înțelege semnificația deplină a cuceririi latine a Constantinopolului, trebuie să încercăm să conștientizăm ceea ce ar putea fi astăzi civilizația Europei Occidentale dacă România nu ar fi fost distrusă în urmă cu șase veacuri”.

Din acest motiv, astăzi este nevoie de o acțiune seismică din partea Bisericii Romano-catolice, nu doar de un simplu, „ne pare rău”, și îndeosebi din partea papalității, pentru ca necesara încredere în relațiile contemporane să poată lua ființă. Această acțiune nu poate veni, însă, niciodată, din zona cultivării relațiilor prietenești, lumești și din discursurile non-teologice din cadrul întâlnirilor aniversare, ci dintr-o sinceră pocăință a papalității, însoțită de abandonarea dogmelor papale și de încheierea existenței ei ca stat. Pentru că aceste aspecte sunt cele care au dat naștere Crucidelor și duhului lor. Ortodocșii de pretutindeni pot, până atunci, să se roage și să aștepte.

Împăratul Ioánnis al III-lea Vatátzis (1221-1254)

Ioánnis A. Sarsákis

Ioánnis Vatátzis nu era naiv. Știa că Papii Grigorie IX și Inochentie IV n-ar fi acceptat pozițiile ortodocșilor referitoare la unirea Bisericilor. Dionýsios Zakynthinós menționează motivul pentru care împăratul Niceei s-a implicat în chestiunea unirii Bisericilor: «Pentru a neutraliza intervențiile Sfântului Scaun (Papei), împăratul a promovat cu multă abilitate subiectul preferat al marelui Pontif – unirea Bisericilor – iar mai apoi, a căutat să stabilească echilibrul puterilor prin intervenția în cadrul unor conflicte mai generale. Reînnoind o veche tradiție bizantină, a căutat să încheie o alianță cu germanii, pe care a fixat-o drept obiectiv principal al politicii externe. De asemenea, prietenia cu Frederic II Hohenstaufen, rivalul Sfântului Scaun, i-a permis lui Ioánnis Vatátzis să obțină anumite favoruri».

Contrar poziției lui Ioánnis Vatátzis și a Niceei, Grecia de Vest și, mai exact, dinastia Ángheli-Komniní a adoptat o atitudine mai concesivă în cadrul relațiilor cu Papa și cu francii. Un exemplu concludent îl constituie politica adoptată de Manuíl, fratele lui Theódoros Ánghelos, care fusese luat ostatic de către Hasan. Acesta, în lipsa lui Theódoros, s-a autoproclamat rege al Tesalonicului, numind demnitari în diverse funcții înalte din rândul cunoscuților săi. Pentru a se păzi de un eventual atac al francilor, a încheiat o alianță cu guvernatorul Peloponezului, Godofredo Villehardouin, și a recunoscut autoritatea Papei asupra bisericilor de pe teritoriul său. Acest demers, însă, a atras reacția ostilă a clerului și laicului ortodox, care s-au răsculat împotriva sa, obligându-l să-și schimbe politica și să intre în contact cu Vatátzis. Ca să calmeze spiritele încinse ale poporului, acesta s-a adresat patriarhului Ghermanós cu două cerințe:

1) să convoace un sinod care să dezbată subiectul unirii dintre Biserica răsăriteană și cea apuseană, și

2) să mijlocească pe lângă Vatátzis, astfel încât să fie stabilită pacea între cele două state grecești pentru o mai bună cooperare a acestora. Aceste cerințe nu erau însă sincere, ci aveau menirea să întârzie puțin lucrurile și să calmeze spiritele încinse ale credincioșilor, care nu vroiau să audă de Papă. O altă problemă cu care se confrunta Manuíl era faptul că Vatátzis, datorită politicii sale pline de succes atât în plan intern, cât și în afara granițelor, precum și datorită victoriilor obținute cu armata sa, atrăsese multe simpatii din partea unor cercuri importante de oameni din statul lui Manuíl, care îl vedeau ca protectorul de drept al Bizanțului. Împăratul Ioánnis, protectorul și susținătorul clasei muncitoare, urmărea creșterea cu orice preț a nivelului de trai al agricultorilor și al crescătorilor de animale. Însă, încercând să îndeplinească acest obiectiv, a venit de multe ori în conflict

cu clasa bogaților, care deținea mari întinderi de pământ, provocând reacția ostilă a acestora. Hotărât fiind să pună bazele unui stat puternic, care să-i unească din nou pe greci și să-i elibereze de sub robia popoarelor barbare care profitaseră de decăderea Imperiului bizantin, regele Ioánnis nu a repetat greșelile predecesorilor săi, care îi asupreau pe cei săraci și îi favorizau pe cei bogați. De la bun început, a conștientizat faptul că trebuie să câștige încrederea poporului simplu, oferindu-i pământ ca să aibă ce cultiva și să poată trăi. Pentru a veni în ajutorul săracilor, a întocmit un catalog (un fel de cadastru național), prin care erau confiscate bucăți de pământ din proprietățile marilor aristocrați și date săracilor, astfel încât fiecare să poată trăi bine și omenește. În felul acesta, a reușit să ridice nivelul economic al statului prin Agricultură, care avea drept obiectiv stimularea viticulturii, dar și a altor ramuri principale.

George Ostrogorsky, în Istoria Statului Bizantin, relatează reformele aplicate de Vatátzis în domeniul agriculturii, pe care a pus-o în slujba apărării statului. Cităm din cartea sa: «(Vatátzis) a ridicat fortificații în regiunile de graniță din motive de apărare. Continuând cele mai bune tradiții ale statului bizantin, a creat ferme mil-

itare și a întărit forțele armate prin instalarea permanentă a cumanilor în regiunile de graniță, cu condiția ca aceștia să-și ofere serviciile militare în caz de război. În felul acesta, a reintrodus în Răsărit sistemul de apărare a granițelor, fapt caracterizat de către istoricul Geórgios Pahyméris drept cea mai mare izbândă a statului Niceii. În paralel, însă, au fost concesionate imperiului de Nicea mari întinderi de pământ. Se pare că Ioánnis Vatátzis a oferit terenuri agricole medii ca întindere clasei militare». În paralel cu dezvoltarea agriculturii, Ioánnis a oferit o atenție deosebită și creșterii de animale și păsări. Se spune chiar că din crescătoria de păsări a curții domnești, la un moment dat, se vindeau mii de ouă... Bazându-se pe o economie solidă, a profitat de foametea care cuprinsese sultanatul din Iconiu, vinzând turcilor grâu la un preț foarte ridicat. Referitor la acest subiect, Nikifóros Grigorás relatează următoarele: «În acea vreme se stârnisese o foamete mare printre turci, care rămăseseră fără alimente. Acest lucru a fost în folosul romanilor (grecilor). Toate drumurile s-au umplut de turci, care se îndreptau spre statul romanilor. Multe din bogățiile acestora: aur, argint, mătăsurii și obiecte prețioase au ajuns în mâinile romanilor. Îi puteai vedea plătind o grămadă de bani pentru a cumpăra puțin grâu. Păsările, boii, mieii, toate erau foarte scumpe. Și astfel casele romanilor s-au umplut repede de bogății provenite de la barbari, iar vistieriile împărătești s-au procopsit cu bani din belșug».

De asemenea, Vatátzis a reușit să prevină deturnarea de fonduri la care se dedau mai marii orașelor în detrimentul claselor de jos. A făcut dreptate tuturor, indiferent că erau bogați sau săraci, neluând partea nimănui. În paralel cu agricultura și cu creșterea animalelor, a reorganizat și industria, în special, industria textilă, care pe atunci era foarte dezvoltată. Din cauza faptului că se dezvoltase comerțul cu multe produse și țesături, importate atât din Răsărit, cât și din Apus, mai ales din Italia, clasele superioare ale Niceii preferau să cumpere exclusiv din aceste produse de import. Prin urmare, produsele interne aveau de suferit. Pentru a stimula industria statului, Vatátzis a interzis, sub amenințarea unor aspre sancțiuni, importul

de țesături și alimente din străinătate, îndemnându-i pe cetățeni să fie mulțumiți și cu produsele locale. Și-a dat seama imediat că balanța comercială era înclinată mai mult spre import decât spre export, iar acest lucru afecta serios producția locală. Prin aceste măsuri, a avut de suferit comerțul marilor orașe italienești – Veneția, Genova, în schimb a fost întărită economia statului bizantin. În general, Vatátzis nu dorea să aibă legături comerciale cu italienii. Donald M. Nicol, în cartea sa intitulată *Bizanț și Veneția*, relatează că «*cel mai important împărat al Niceii, Ioánnis III Vatátzis, care, în anul 1222, l-a succedat la tron pe Láskaris, și-a propus să întărească imperiul, astfel ca economia statului să nu mai depindă de comerțul cu italienii. Nu vroia să mai aibă legături aceștia, nici măcar în Constantinopol. Dacă se întâmpla ca vasele sale să plutească în Cornul de Aur, asta însemna că vrea să ia înapoi Orașul (Constantinopol) din mâinile italienilor, să răstoarne regimul latin și să restaureze Imperiul bizantin*».

Pe plan intern, a pus oameni simpli în importante funcții de stat, nu aristocrați, ci oameni capabili să facă față sarcinilor încredințate, punând astfel bazele meritocrației între cetățeni. Prin această politică, Vatátzis i-a îndepărtat de la conducerea statului pe aristocrați, care, văzând că își pierd averile și funcțiile, au încercat să se împotrivescă măsurilor luate de acesta. Însă orice tentativă de împotrivire s-a dovedit a fi zadarnică, căci Vatátzis era perfect convins de faptul că, pentru a se păzi de vrăjmașii din afara statului, trebuia mai întâi să-i neutralizeze pe cei din interior, lucru pe care, de altfel, l-a și reușit. A trebuit să-i înfrunte nu numai pe marii feudarhi, care îi stăteau împotrivă, ci și pe oamenii din cercul apropiat al lui Theódoros Láskaris, care aveau pretenții la tronul Niceii. S-a dovedit a fi un adevărat părinte al grecilor, reprimând orice formă de exploatare a poporului. Dorea să ștergă orice urmă de nedreptate din statul său, luând măsuri drastice împotriva celor care îi exploatau pe oamenii săraci și simpli. A micșorat taxele, ajutând astfel clasa de mijloc, și a ridicat considerabil nivelul de trai al cetățenilor. Se simțea mereu nu ca un despot, care urmărește să câștige bogății și

slavă, ci ca un simplu om ales de Dumnezeu pentru a conduce poporul, oferind astfel un exemplu de lider politic și spiritual generațiilor următoare. De asemenea, în domeniul economic, a luat măsuri care interziceau risipirea averii private. Într-una din legile decretate (neará), menționează că «*cei bogați nu au dreptul să poruncească cetățenilor de rând să-și schimbe modul de viață, ci sunt datori să renunțe la cheltuielile de prisos*».

Cu banii luați din vistieria imperială, a înființat așezăminte filantropice, azile pentru săraci și bătrâni, spitale și alte instituții de asistență socială. Toate aceste acțiuni i-au atras renumele de mare filantrop. În domeniul Medicinii și al Farmaceuticii, a dispus efectuarea unor lucrări de copiere și colectare. Mai exact, l-a îndemnat pe doctorul curții domnești (actuarius), Nikólaos Myrepsós, să-și termine lucrarea despre Farmacologie, lucrare care era alcătuită din 2600 de leme. Referitor la această lucrare, Herbert Hunger, în capitolul «Medicină» al lucrării sale, *Literatură Bizantină*, relatează următoarele: «*a rămas încă nepublicat Dynameron-ul (colecție de rețete) lui Nikólaos Myrepsós, care conține peste 2600 de indicații farmaceutice, dispuse în 48 de capitole*». Nikólaos Myrepsós, născut în Alexandria, a trăit în timpul domniei lui Ioánnis III Vatátzis ca actuarius, adică doctor al curții domnești din Nicea, unde și-a finalizat și lucrarea sa de căpătâi, între anii 1270-1290. Funcția de actuarius era strâns legată de spitalul central al palatului Mangánon din capitala imperiului bizantin și totodată îl împuternicea pe purtătorul său cu sarcina supravegherii cursului de Medicină. Această funcție apăruse inițial în Nicea înainte de 1204, având semnificații asemănătoare cu cele din timpul lui Myrepsós.

De asemenea, Ioánnis Vatátzis a acordat o atenție deosebită caselor de oaspeți, unde erau instruiți doctorii din Constantinopol și se aflau bibliotecile specializate de Medicină. Casele de oaspeți erau considerate extrem de importante în cadrul programului de renaștere spirituală a imperiului. Timothy Miller, în lucrarea sa, *Nașterea Spitalului în Imperiul Bizantin*, menționează că «*moștenirea înțelepciunii*

Medicinei grecești ar fi fost neînsemnată dacă casele de oaspeți nu ar fi servit drept loc de depozitare a bibliotecilor și de desfășurare a cursurilor de Medicină».

În fiecare an, Vatatzis economisea grâu, pe care îl dădea poporului în caz de război sau de secetă. Dispunând de mari sume de bani, a construit în toată țara cetăți și alte clădiri, oferind astfel locuri de muncă oamenilor simpli și asigurând apărarea statului în cazul vreunei invazii. Încă de mic copil admira cetatea orașului său natal, Didymótihos, pe care un alt mare împărat al Bizanțului, Iustinian, o folosea în scop de apărare. Referitor la această cetate, marele arheolog Manólis Andrónikos a spus că această sfântă stâncă reprezintă al doilea Acropole al Greciei. Inspirat de aceste amintiri din perioada copilăriei, Vatatzis a construit renumita cetate Kantifé Kalé din Smirna. De asemenea, a construit biserici și a ajutat enorm nu numai mănăstirile din Asia Mică, ci și mănăstirea Sinai, mănăstirile din Antiohia, Alexandria și Cipru. Nu putea, desigur, să ignore mănăstirile din Sfântul Munte, Grădina Maicii Domnului. Demn de menționat aici

este faptul că a donat două cruci conținând bucăți din Sfânta Cruce mănăstirii Hilandaríou. În Magnesia (Asia Mică), Vatatzis a zidit o frumoasă biserică închinată Maicii Domnului, pe care a numit-o Sósandra. De asemenea, în Nicea a construit o biserică închinată Sfântului Antonie cel Mare. Împărăteasa Iríni a construit la rândul ei catedrala mitropoliei Prouséi, de lângă muntele Olimp, pe care a închinat-o Sfântului Ioan Botezătorul.

Un exemplu concludent al evlaviei lui Vatatzis îl constituie episodul primirii Arhiepiscopului Serbiei, Sava, care l-a vizitat în Nicea. Împăratul Ioánnis și împărăteasa Iríni l-au întâmpinat cu multă cinste, sărutând cu evlavie Sfintele Moaște pe care acesta le adusese cu el. La plecarea arhiepiscopului către Sfântul Munte, i-au oferit multe daruri: veșminte arhieresti, obiecte bisericești, o bucată din Sfânta Cruce împodobită cu pietre prețioase, Moaște de sfinți, precum și bani pentru monahii aghioriți. De asemenea, împăratul s-a îngrijit personal de deplasarea arhiepiscopului către Sfântul Munte într-un vapor foarte bine dotat.

Cât despre smerenia și modestia sa, sugestivă este următoarea întâmplare: odată, pe când mergea la vânatoare alături de fiul său, a refuzat să-i vorbească acestuia din pricina faptului că purta haine de lux. Când fiul său l-a întrebat de ce nu-i vorbește, împăratul i-a răspuns că acele haine de mătase, cusute cu fir de aur, pe care le purta, erau țesute din sângele poporului și că ar trebui să știe că orice cheltuială trebuie făcută spre folosul poporului, fiindcă acestuia îi aparține de fapt bogăția împăraților. Altă dată i-a spus fiului său că Dumnezeu i-a creat pe oameni pentru ca împărații să-i protejeze și să aibă grijă de ei, nu să-i folosească sau să-i exploateze în interesul lor propriu. Toate aceste învățături Vatatzis le adeverea prin însăși faptele sale, netolerând exploatarea omului de către om și oferind tuturor drepturi și oportunități egale. Cel mai bun exemplu îl oferea el însuși, căci nu lua bani sau salariu de la stat pentru cheltuielile lui personale. Veniturile sale proveneau din cultivarea pământului de care dispunea și pe care de multe ori îl lucra el singur. Așadar el însuși ara, semăna, treiera și secera.

Deci cum să nu-l iubească oamenii simpli când îl vedeau că lucrează cot la cot cu ei? Îndemna mereu poporul să evite cheltuielile de prisos și să economisească cât mai mult posibil. În acest sens a interzis prin lege ca cetățenii statului să cumpere sortimente de lux din afara granițelor, sfătuindu-i să folosească cu cumpătare darurile pe care i le-a oferit Dumnezeu.

Nikifóros Grigorás, în lucrarea sa, *Istoria Romană*, menționează următoarele: «*Însuși Vatátzis alegea o parcelă de pământ bună de arat și de cultivat viță de vie, astfel încât să acopere nevoile de vin ale curții domnești, precum și nevoile azilelor de bătrâni și de copii și ale spitalelor, care îl interesau în mod deosebit pe milostivul și sensibilul împărat. Grija viticulturii o încredințase unor oameni care se pricepeau într-ale agriculturii, astfel că în fiecare an aduna roade din belșug. Însă nu se mulțumea numai cu acestea, ci s-a îngrijit să crească multe turme de oi, cai, boi, porci, precum și multe păsări domestice. Toate acestea îi aduceau mari venituri an de an. De asemenea, îi sfătuia și pe ceilalți să procedeze la fel. Vroia ca fiecare să fie în stare să se întrețină prin mijloace proprii, astfel încât nimeni să nu fie nevoit să pună mâna pe averea săracilor sau a claselor de jos și Statul roman să fie curățat în întregime de cazurile de furt. În curând hambarele s-au umplut de roade, iar drumurile și staulele statului deveniseră neîncăpătoare din cauza mulțimilor de animale și păsări».*

Nu a renunțat nici o clipă la idealul recuceririi Constantinopolului. Nu s-a mulțumit numai cu reformele și progresul realizat în domeniul industriei și agriculturii, ci și-a pus în slujba acestui ideal toate puterile sale sufletești. Cumpătat, moderat și diplomat în politica sa, a ales pe cei mai iscusiți generali. Nu-i plăcea să se apuce de o treabă înainte de a se pregăti cum

se cuvine. În paralel, nutrea o evlavie adâncă și un respect deosebit chiar și pentru cei mai simpli monahi. Poporul îl iubea și toți credincioșii se rugau cu bucurie pentru el, pentru ca Domnul să-l întărească în toate acțiunile sale.

Motivul pentru care a rămas în istorie, ca unul care a unit elenismul medieval, este faptul că a reușit, în mare măsură, să înfăptuiască aproape toate ideile mari și înțelepte ale strămoșilor noștri, precum: egalitatea în fața legii proclamată de Lykoúrgos, meritocrația din operele lui Platon, iubirea de patrie și hărnicia lui Alexandru cel Mare, vitejia lui Vasile Bulgaroctonul (Omorătorul de bulgari), milostenia și activitatea filantropică a sfinților Vasile cel Mare și Ioan Hrisostom, dar și a celorlalți Sfinți Părinți, care au organizat societatea pe bazele principiilor egalității și respectului reciproc dintre oameni.

Demnă de menționat aici este opinia lui Iánnis Kordátos referitoare la regimul de conducere al regatului Niceii în timpul domniei lui Ioánnis Vatátzis: «*A impus un regim care nu prea semăna a monarhie, ci mai mult a democrație centralizată. În contextul istoric din acele vremuri, prin măsurile luate a pus capăt furturilor și oprimărilor din partea feudarhilor. Din datele pe care le avem, nu putem să presupunem că dispăruse clasa marilor proprietari de pământ sau a aristocraților. Cel mai probabil încă mai exista. Însă nu mai avea puterea să-i exploateze pe cei săraci, ca mai înainte, când nu se sfia să-i deposeze de pământurile și viile lor».*

În concluzie, putem spune că Ioánnis Vatátzis, împăratul iubitor de Hristos, reprezintă o personalitate aparte a Elenismului medieval. Țelul său principal a fost de a ajuta poporul și de a împlini marele ideal al grecilor: recucerirea Constantinopolului.

Mistica bizantină

Profesor Vasíleios Tatákis

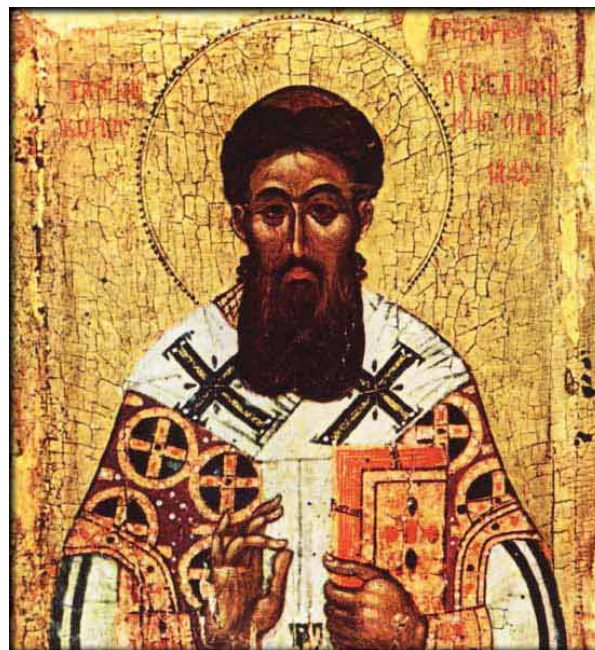
Nu ne este cu putință să ne oprim asupra tuturor reprezentanților misticii bizantine de după Symeon, asupra cuvântului înflăcărat al lui Nichita Stithatul, ucenicul lui Symeon (importante opere mistice ale acestuia sunt încă needitate) sau asupra lui Kállyst Katafygiotul (veacul al XII-lea). Kállyst a fost preocupat îndeosebi de subiectul îndumnezeirii, pe care la prezentat cu rară subțirime dialectică (vezi P.G. 147, pp. 833-941). Scrierile lui pe acest subiect constituie unele dintre cele mai alese pagini de filosofie bizantină.

Încheiem subiectul misticii bizantine cu cea din urmă mare mișcare, isihasmul (veacul al XIV-lea), oprindu-ne, pe scurt, asupra celor mai importante elemente ale acestuia.

Trebuie, mai întâi, să reamintesc faptul că, dacă până în veacul al XI-lea, Asia Mică joacă un rol principal și în viața spirituală a Bizanțului, de acolo provenind cele mai remarcabile personalități, în ultimele trei secole [dinainte de căderea Constantinopolului], acest rol revine părții europene a Imperiului. Tesalonicul și Sfântul Munte se dovedesc acum a fi cele mai importante centre de viață spirituală, alături de capitală.

Spre sfârșitul secolului al XIII-lea și începuturile celui de-al XIV-lea, monahul Grigorie Sinaitul a introdus în Sfântul Munte isihia, cel mai înalt grad al trăirii monahale. În Sfântul Munte, isihia s-a dezvoltat și s-a fasonat în cadrul mișcării mistice vii a isihasmului. Motivul disputei de amploare ce s-a aprins în jurul isihasmului, care a tulburat Ortodoxia vreme de o sută de ani, încheindu-se prin victoria isihasmului și acceptarea lui de către Biserica oficială, a fost dat de un monah grec, Varlaam Calabrezul (din Calabria Italiei, 1290-1348). Vom vedea imediat cum s-au desfășurat lucrurile.

Isihaștii Sfântului Munte ajunseseră la concluzia că adoptarea în vremea rugăciunii a unei

anumite poziții a corpului ajută foarte mult la atingerea unei iubiri extatice și care, într-un mod imediat și nu progresiv, îi aducea la mult dorita unire cu Dumnezeu. Trebuia să-și concentreze atenția asupra locului inimii. Unirea cu Dumnezeu, ziceau, se face atunci când duhul reușește să aducă mintea în adâncul inimii, o strangulează, îi împiedică mișcările obișnuite către obiectele exterioare și, din Babilon, o reîntoarce în Sion. Singură lucrarea inimii conduce spre adevărul curat, pentru că este o lucrare simplă și curată, fără nici o formă, dar al Harului lui Dumnezeu. Mișcarea dragostei mistice către Dumnezeu, anti-intelectuală încă de la început, subliniază acum și mai mult rolul inimii, al simțirii. Din ce în ce mai mult se lărgeste domeniul deschis de porunca evanghelică a iubirii, ajungând să cuprindă întreaga viață a omului. Și, așa cum era firesc, cei mai receptivi la predica evanghelică s-au dovedit a fi misticii.

Fără încetare, isihaștii s-au împotrivit rațiunii, în minte și în inimă. Atunci când inima strangulează mintea, ea apără cunoașterea principiilor și a justei îndepliniri a poruncilor dumnezeiești.

Aceasta este limba pe care, mult mai târziu, o va vorbi foarte limpede atât Pascal, cât și Rousseau. Amândoi dau prioritate limbii inimii, logicii inimii, așa cum o numesc ei, și nu limbii rațiunii. Perseverând în această teorie și în rugăciune, monahii Sfântului Munte spuneau că ajungeau să vadă împrejurul lor o lumină foarte puternică, care îi inunda cu o bucurie de nedescris. Și, adăugau ei, această lumină nu era altceva decât însăși lumina necreată a lui Dumnezeu, distinctă de firea lui Dumnezeu. Avea însă aceeași fire cu lumina care a orbit ochii Apostolilor în Muntele Tabor cu ocazia Schimbării la Față a Mântuitorului. Acestea sunt lucrurile care i s-au părut stranii lui Varlaam. A venit la Constantinopol, tocmai din Calabria, pentru a-l studia pe Aristotel în original. În Occident, Aristotel era studiat de ceva vreme. Se aflase despre el de la arabi, prin traduceri, dar și din lucrările bizantinilor. Notăm aici îndeosebi „*Izvorul cunoștinței*” al lui Damaschin, lucrare care fusese tradusă în patru rânduri în latină, exercitând o influență deosebită asupra lui Toma d’Aquino. Aristotel a exercitat o influență unică asupra gândirii occidentale care, începând cu secolul al XI-lea începuse să se manifeste filosofic și să prezinte o primă perioadă de înflorire. Această influență a ajuns la apogeu prin Toma d’Aquino. Acesta l-a considerat pe Aristotel singurul mare filosof cu ale cărui unelte metodice și-a putut construi propria filosofie, singura adevărată și care, de aceea, așa cum spunea, era și singura [filosofie] creștină. Aceasta este filosofia care este acceptată și astăzi de Biserica Catolică drept filosofia creștină oficială. Această mișcare spre Aristotel a stârnit, după cum era și firesc, și interesul occidentalilor pentru textele aristotelice originale și pentru studiul limbii grecești, lucru care l-a adus și pe Varlaam la Constantinopol. Varlaam este o figură interesantă și stranie. L-a studiat pe Euclid și a scris șase cărți despre aritmetică. A studiat și a scris o lucrare importantă despre stoici. Plin de sine din pricina înțelepciunii lui și având o încredere exagerată în sine însuși, a făcut mult zgomot în Bizanț, unde voia, se pare, să lase impresia că înțelepciunea occidentalilor, pe care bizantinii continuau să îi socotească barbari, ar

fi fost superioară.

Atitudinea provocatoare a lui Varlaam a stârnit discuții publice în privința lui, la palat, înaintea Împăratului Andronic al III-lea și a curții sale (1330). Varlaam și-a asumat înfruntarea unui mare înțelept bizantin, Nichifóros Grigóras. Dialogul lui, „*Floréntios*”, chiar dacă nu este obiectiv, arată limpede ce a urmărit și ce a reușit Grigóras în respectiva discuție. El vrea să dezvăluie în persoana lui Varlaam pe sofistul, pe omul cu lecturi superficiale. Își începe testarea înțelepciunii de la astronomie, silindu-l, chiar de la început să șteargă astronomia și științele conexe din catalogul științelor din care poate da răspuns oricărei întrebări ce i se pune. Grigóras, mândru de cunoștințele sale matematice – printre altele, era un foarte bun matematician, iar astronomia cunoștea punctul maxim de înflorire în Bizanț, în acea perioadă –, dorea să dezvăluie ignoranța lui Varlaam și a lumii occidentale și să evidențieze gradul redus al cunoașterii precum și măsura în care înțelepciunea lor se rezuma la fizica și la logica lui Aristotel și care era valoarea ei reală. Rușinat de insuccesul său, Varlaam s-a refugiat la Tesalonic, mergând apoi în Sfântul Munte. Acolo a cunoscut, de la un monah fără școală, învățătura despre isihie, pe care a deformat-o și a ridiculizat-o. Pe isihăști i-a numit omfalosci și s-a arătat a fi un sever învinuitor al lor, acuzându-i de cacodoxie. Din moment ce aceștia susțin, zice el, că văd cu ochii lor trupești lumina dumnezeiască și necreată, acest lucru înseamnă că pentru ei harul este ceva creat. Ei distrug astfel, concluzionează el, dogmele de bază ale Bisericii. Vederea divinului, se opune Varlaam – și aici se vede raționalismul său extrem –, este știința și cunoașterea. Cel care cunoaște înțelepciunea, cunoaște și adevărul; și cel care cunoaște adevărul, cunoaște și pe Dumnezeu și rămâne alături de El de nevoie. Dacă studiezi, adaugă el, pe Pitagora, pe Platon, pe Aristotel, atunci ajungi la deținerea adevărului. Este limpede că, pentru Varlaam, înțelepciunea antică constituie o purificare a sufletului, fără de care nu este cu putință să ajungi la Dumnezeu, să te unești cu El. Este o atitudine diametral opusă aceleia a misticilor școlii lui Symeon pe care

o urmează și isihăștii. Orice ființă văzută, mai zice Varlaam, este creată; lumina taborică s-a făcut văzută ochilor trupești, deci nu este deloc necreată. Este creată, concretă (perigraptón), nu diferă de lumina pe care o vedem cu simțurile noastre, și este mai prejos de minte.

Argumentele lui Varlaam arată limpede că gândirea lui este în întregime străină de mistică, o ignoră sau nu reușește să o înțeleagă, este o gândire foarte apropiată de valorile grecești și vrea, la fel ca aceea, să se bazeze pe argumente fizice, logice. Iar mistica dorește să surmonteze exact acest aspect. Chiar grec fiind, Varlaam, stăpânind limba latină și locuind în Occident, a fost influențat de scolasticii occidentali, îndeosebi de Toma d'Aquino, urmând direcției și argumentelor acestora.

La fel și ceilalți adversari ai isihăștilor, cu excepția lui Grigóras. Toți fuseseră influențați de latini, care începuseră să fie traduși în greacă. Destui dintre ei se manifestau ca și admiratori ai gândirii latinilor. Însuși Varlaam a devenit mai târziu Cardinal al Bisericii Catolice. Astfel, lupta împotriva isihăștilor, în adânc, ia forma unui litigiu între Răsărit, care ia partea misticii, și Apus, care, prin Toma d'Aquino, susține că rațiunea este singurul organ capabil să cugete la Dumnezeu. De fiecare dată când problemele profunde, fundamentale, cu care Ortodoxia s-a confruntat, prin diversele erezii, proveneau din Răsărit, ele s-au corectat, dar, de această dată, problema provine din Apus, în frunte cu Aristotel, pe care încă nu îl cunoaște pe deplin. Teologia și rațiunile cele despre Dumnezeu sunt cunoscute (d'Aquino, Varlaam), dar vederea lui Dumnezeu (la Symeon), este reflexivă sau intuitivă? În jurul acestei întrebări are loc lupta dintre varlaamiți și isihăști. Ceea ce îi scandalizează cel mai tare pe varlaamiți este pretenția isihăștilor că ei văd lumina necreată. Acest lucru îl consideră ca pe un fel de materializare a lui Dumnezeu.

Înainte de a trece la Grigorie Palama (1296-1359/60), căpetenia isihăștilor, pentru a vedea cum îl combate pe Varlaam și pe adepții lui, să mergem la Nichifor Grigóras, cel mai de seamă anti-palamit. În mod contrar tuturor celorlalți, Nichifor Grigóras își bazează argumentele

pe tradiția bizantină, nu pe cea occidentală. Deținător al unei dialectici acide și cunoscător probat al filosofiei grecești, el vede în teoria isihăștilor, care face diferența între substanța (ousía) lui Dumnezeu și energiile Lui, un pericol serios de reîntoarcere la politeism. Palama, zice Grigóras, readuce la viață Ideile platoniste, care sunt ființe intermediare între Dumnezeu și lumea simțită. Substanța și existența concură în Dumnezeu, susține Grigóras urmând învățătura ortodoxă tradițională. Dar pentru că el vede în isihasm o formă de politeism, l-a combătut cu multă aciditate. În lupta aceasta el a sacrificat totul, bunăvoința Împăratului, funcțiile și demnitățile, și a preferat să meargă la închisoare, unde a și murit. Atunci când s-a răspândit știrea despre moartea lui, mânia palamiților a izbucnit fără nici o reținere. S-au năpustit asupra trupului său mort, i-au adus injurii și l-au târât pe drumurile capitalei. Să fim atenți la încă un aspect. Grigóras fusese un mare erudit și învățat. Îi cunoștea bine pe clasi-ci, pe care își baza propriile lui cunoștințe, îndeosebi cele de matematică. Educația lui, însă, nu i-a împiedicat sufletul să se îngrijească de cele de după moarte: „am rămas, spune el cu mândrie, de neclintit (în lupta contra palamiților) pentru a-mi salva ideile și sufletul”.

Să continuăm acum cu Palama. Provenind dintr-o familie de vază, a crescut la curtea lui Andronic al II-lea. De timpuriu a fost câștigat de mistică, care în vremea aceea avea o mare receptare în aproape întreaga creștinătate. Contemporani lui Palama și lui Cabasila sunt cei doi mari mistici germani, Eckart și Tauler, care vorbesc o limbă foarte asemănătoare. „Și de ce, zice Tauler, trebuie să taci? Pentru că atunci Logosul va putea să se nască înăuntrul tău, să se exprime și să se facă auzit. Este limpede că, dacă tu vorbești, Logosul va tăcea. Este cu neputință să slujești mai bine Logosul altfel decât tăcând și ascultând. Dacă acum îți ieși cu totul din fire, va intra înăuntrul tău Logosul întreg...”

De tânăr, Palama a părăsit curtea, a luat schima monahală în Tesalonic și s-a retras la un schit îndepărtat de lângă Verria pentru a se însingura. A apărut însă Varlaam, cu atacul său la adresa isihăștilor și i-a întrerupt reculegerea și

studiul. Pentru a sprijini metoda de rugăciune a isihaiștilor și pentru a demonta ridiculizarea făcută de Varlaam, Palamas se sprijină pe învățătura creștină privind trupul, care este biserică a lui Dumnezeu și nu este un principiu al răului. Pe acest subiect avem o interesantă lucrare, „*Prosopopiia*”, care, chiar dacă nu ar fi opera lui Palama, așa cum era universal acceptat mai înainte, cu toate acestea, ea reflectă punctele de vedere pe care acesta le susține. În această lucrare, sufletul personificat declamă un sever rechizitoriu la adresa trupului, iar trupul, personificat și acesta, răspunde la rândul lui, combătând învinuirile și conduce comitetul de judecată la concluzia că tot ceea ce a susținut sufletul nu este de sorginte creștină, ci neoplatonică. Concluzia acordă dreptatea, poziția creștină corectă, trupului, celeilalte laturi necesare fundamentării omului.

Înșelătoare, așadar, calea neoplatonică spre adevăr. Calea cea neînșelătoare, zice Palamas, care conduce la Dumnezeu, este aceea care trece prin minte, calea minții. Care este, însă locul minții? Aici se găsește rădăcina diferențului cu varlaamiții. Mentea este în afara trupului, sau înăuntrul lui? Să așezăm, zice Palama, mintea cu totul în afara trupului pentru a ne bucura de vederi noetice, aceasta este cea mai mare înșelare grecească, rădăcina și sursa a toată cacodoxia, descoperire a demonilor, rod al lipsirii duhului... Și la noi, continuă el, adepții acestei înșelări susțin că mintea, în vremea rugăciunii, trebuie să se găsească în afara trupului. Atunci când isihastul zice în afara trupului, înțelege, firește, în afara simțirii trupesti, nu localizarea în afara trupului, din moment ce mintea este netrupească. Știm însă bine, susține Palama, că, atunci când mintea se găsește în inimă, ea se găsește în organul ei propriu, în vistieria ei. Așadar, atunci când vrem să ne curățim mintea, trebuie să o concentrăm în inimă. Poziția pe care o adoptă Palama în această chestiune esențială este absolut clară. El se opune limpede și fără ocolișuri obiectivismului silogistic care consideră omul, am zice, ca pe o mașină silogistică, se opune și extaticii neoplatonice, care îl scoate pe om în afara omului. El încearcă să formuleze o te-

orie care se trage din rădăcina cea mai adâncă a creștinismului. Vrea ca mintea să se boteze în inimă și să-i acorde acesteia conducerea. Pentru a evita acuzația de subiectivism, Palama adaugă că isihaiștii nu vor mintea în trup și în inimă, ci vor să o îmboldească înăuntrul ei înșiși. Doar atunci mintea își regăsește esența proprie, trecând prin inimă și depășindu-se pe sine însăși, și se reîntoarce la Dumnezeu.

Varlaam susținea că nu există vedere a lui Dumnezeu care să treacă dincolo de capacitățile noetice și considera ridicolă pretenția isihaiștilor că ei ajung la cunoașterea lui Dumnezeu în mod mistic. Palama răspunde că această vedere mistică constituie cea mai strălucită dovadă a existenței lui Dumnezeu și că Acesta este mai presus de toate ființele. „*Eu, continuă Palama în acest text revelator, susțin că sfânta noastră credință, deasupra oricăror simțiri și cugetări, este o vedere a inimii noastre într-un mod special, pentru că trece dincolo de toate capacitățile noetice ale sufletului nostru*”. Doar atunci, susține el în altă parte, când lumina ne inundă inima, doar atunci omul adevărat își săvârșește lucrarea lui cea adevărată, urcă munții cei veșnici, vede nevăzutul și intră pe deplin în tărâmul miracolului. Aici vreau să vi-l reamintesc pe Pascal care vorbea despre Dumnezeu ca fiind simțit de inimă (sensible au coeur), subliniind că un lucru este să simți adevărul cu inima, și altul să-l cunoști cu rațiunea. Această chestiune îl preocupă și pe Palama, care îi dă aceeași rezolvare. Inima luminată, și nu mintea, aceasta ne conduce spre Dumnezeu, aceasta ne salvează.

Cum răspunde argumentelor lui Varlaam, cum că lumina taborică este materială, creată și simțită? El susține, după cum am văzut, o diferențiere reală între esența și energia lui Dumnezeu. Există, zice Palama, o infinitate de energii dumnezeiești, dintre care una este lumina taborică. Toate izvorăsc din esența lui Dumnezeu, ca dintr-un izvor nesecat, și sunt legate de ea într-un mod inextricabil. Esența lui Dumnezeu este – zice el urmându-l pe Dionisie Areopagitul – norul dumnezeiesc din care reies energiile dumnezeiești care constituie manifestările lui Dumnezeu, ieșirile acestora către noi. Omul, ajutat de Harul lui Dumnezeu,

nu se unește cu esența, ci cu energia lui Dumnezeu. Și pentru că și cea mai mică particulă a esenței dumnezeiești are toate puterile dumnezeirii – căci dumnezeirea nu se împarte precum trupurile –, cei care au primit înăuntrul lor energia dumnezeiască, L-au primit înăuntrul lor pe Întreg Dumnezeu. Și cum este cu puțință, se întreabă Palama, să cugetăm că ar exista fire fără energie?

Cum am putea spune că pronia, preștiința, creația sunt esențe și nu energii? La fel ca în monotelism, și aici se pune problema relației dintre esență și energii, însă din alt punct de vedere. Varlaamiții vedeau relația dintre cauză și efect strict într-un mod natural și logic: Dumnezeu – creație – fapte. Palamiții, prin Harul dumnezeiesc, îl văd pe Dumnezeu cu proprii lor ochi. Cei dintâi ajung la îndumnezeire doar prin intermediul minții. Cei din urmă, prin Harul lui Dumnezeu. Palamiții trăiesc alături sau dedesubtul acoperământului energiei dumnezeiești. În loc să caute o determinare cauzală, o dovadă logică a existenței lui Dumnezeu, palamiții îl văd pe Dumnezeu, trăiesc în Dumnezeu. Această vedere specifică a divinului care se întoarce spre mistic ca spre un prieten sau îl sfătuiește ca un dascăl, nu intră în conflict cu ideea pe care acesta o are în același timp despre Însuși Dumnezeu, și anume că El este infinit și indescriptibil. Și aceasta, pentru că Dumnezeu, pe Care misticul îl vede acum, este o energie dumnezeiască, nu esența lui Dumnezeu. Chiar și așa, doar cei care au ochii curați îl văd pe Dumnezeu, și nu o faptură, așa cum ziceau Varlaam și acoliții săi. În momentul Schimbării la Față, Dumnezeu a lăsat un moment întredeschisă poarta spre dumnezeire celor cărora le-a dat Harul Său, și le-a arătat acestor inițiați pe Dumnezeu locuind înăuntru. Iar dacă Apostolul Matei scrie că Iisus strălucea ca soarele – „și a strălucit fața Lui ca soarele, iar veșmintele Lui s-au făcut albe ca lumina” (Mt. 17,2) –, o spune pentru a ne face să înțelegem că ceea ce este soarele pentru cei care trăiesc în simțuri și văd conform lor, la fel este și Hristos pentru cei care trăiesc în Duhul și văd în Duhul. Lumina dumnezeiască nu este ceva care acum

există și după un moment dispare, nici nu este descriptibilă. Cei care l-au văzut pe Iisus pe Tabor au trecut dincolo de carne, în Duh, având simțurile preschimbate de Duhul, și doar așa au văzut lumina mistică. Cum se petrece acest lucru, doar Dumnezeu și cei care au trecut prin asta știu. Cei care nu cugetă astfel, așază lumina și Sfântul Duh între cele create.

Teologia adevărată, adevărul, zic isihăștii legând strâns teoria de practică, cere curățirea inimii. Și aceasta, pentru că doar curățirea asigură celor credincioși marele pas care le permite să treacă dincolo de cunoașterea după măsura omenească, la cunoașterea după măsura lui Dumnezeu.

Așadar, disputa isihastă nu este un simplu episod antagonic dintre Apus și Bizanț, după cum se spune. Cei care se luptă și se află în conflict sunt, pe de-o parte, religia cu tot ce are mai adânc, cu setea de Duh, și, pe de altă parte, o altă sete spirituală, setea de sistematizare noetică, unitară, a cunoașterii. Isihasmul, ca orice mistică, ne adâncește, pe de-o parte, în atmosfera străvederii (intuiției) pentru a-L cunoaște pe Dumnezeu printr-o fericită vedere, și aceasta este ceea ce are ea cu totul mai deosebit. Mistica, în momentele ei cele mai bune, nu neagă cunoașterea (gnoza) și înțelepciunea antică. Ceea ce neagă este faptul că această cunoaștere poate conduce la rădăcini, la vederea lui Dumnezeu și la îndumnezeirea omului. De aceea, această faptă de vitejie îl mobilizează în întregime pe om, îi restrânge antinomiile și, prin isihasm, acordă întâietate inimii. Mintea se regăsește pe sine numai botezându-se în inimă. Nu vrea, așadar, să spună că omul nu trebuie să se obiectiveze, să devină o mașină silogistică, ci că trebuie să rămână totdeauna o persoană responsabilă? Probabil că, în fond, același lucru l-am zice și noi, astăzi...

După multe schimbări bruște și lupte dure, isihasmul a ieșit victorios, după cum am văzut. Acest lucru arată, pentru încă o dată, că nu doar Biserica oficială, dar și poporul din Bizanț avea sentimentul intens și viu că religia este ceva mistic.

Un otoman apără Constantinopolul asediat

Níkos Nikolóúdis

În evenimentele de la căderea Constantinopolului, din 1453, nu numai grecii au luptat împotriva turcilor, după cum se știe în general, ci și mulți străini. Unii au luptat, constrânși fiind, alături de forțele otomane, așa cum este cazul unui detașament sârbesc trimis de despotul George Brankovic, vasal al turcilor. Alții, cum ar fi ungurul (sau românul) Orban, fabricant de tunuri, s-au alăturat otomanilor în așteptarea profitului (Orban a fost plătit cu generozitate pentru a construi tunul cel mare folosit de turci în timpul asediului, care a fost utilizat mai ales pentru a distruge zidurile de la poarta Sfântului Roman). Însă, cei mai mulți s-au aflat în tabăra adversă, de partea bizantinilor. Este cunoscut că, în interiorul sau în afara orașului, locuiau mulți străini, mai ales italieni, care aveau interese comerciale în oraș. Prin urmare, inevitabil, au fost nevoiți să participe la apărarea orașului pentru a-și menține poziția privilegiată. Printre aceștia se numărau venețieni, agoniți, catalani, câtă vreme până și genovezii care au avut sub controlul lor și suburbia învecinată din Pera (Galata de astăzi), au avut o atitudine favorabilă locuitorilor Constantinopolului după începutul asaltului final.

O altă parte a străinilor a sosit de bună voie în Constantinopol, de partea apărătorilor, ca să ia parte la evenimente, fie din postura de cruciați, fie din spirit de aventură sau din speranța obținerii vreunui câștig. Cei mai cunoscuți dintre ei sunt condotierul [comandant de mercenari, n.tr.] Giovanni Giustiniani Longo, comandantul unui corp de 700 de soldați mercenari, care a constituit baza apărării cetății, și cei trei frați Bochiardi, Paolo, Antonio și Troilo, comandanții unui corp mai mic de armată cărora li se atribuie vina de a fi uitat deschisă poarta de intrare în cetate (Kekoporta) care se afla în zona apărată de ei. Dovadă a importanței pe care Constantin Paleologul o acorda voluntarilor străini veniți să apere cetatea este faptul

că Giustiniani a fost desemnat comandant prim și i s-a promis insula Limnos, dacă otomanii ar fi fost în final respinși, câtă vreme celorlalți voluntari le-a încredințat apărarea anumitor sectoare ale zidurilor cetății. Dintre ei, patru venețieni de seamă și-au asumat răspunderea apărării porților principale corespunzătoare zidurilor de pe uscat, primind de la bazileu și cheile respectivelor porți și, potrivit mărturiei unui participant la asediu, împăratul declarase că Orașul era acum mai mult al venețienilor decât al bizantinilor.

Cu toate acestea, cea mai neobișnuită situație cu privire la voluntarii străini care apărau Constantinopolul a fost, fără îndoială, cea a prințului Orhan, despre care avem informații imprecise și limitate. Prințul Orhan era rudă îndepărtată a lui Mahomed al II-lea, poate chiar văr de-al doilea. Potrivit acestei abordări genealogice, Orhan era nepotul lui Suleiman Celebi, fratele mai mare al sultanului Mahomed I (1413-1421). Cei doi frați, precum și un al treilea, Musa, au ocupat succesiv tronul, după ce tatăl lor, Baiazid I (1389-1402), în mod neașteptat, a fost făcut prizonier de către Tamerlan (Timur-lenk) în bătălia de la Ankara. Pentru otomani, rezultatul nefericit al acestei bătălii a fost intrarea țării într-un lung război civil. Primul care a ocupat tronul a fost Suleiman (1403-1411), care însă a fost înlăturat și ucis de către fratele său mai războinic, Musa, care a domnit la rân-

dul lui timp de doi ani (1411-1413). Intențiile ostile ale lui Musa față de Imperiul Bizantin l-au convins pe împăratul Manuil al II-lea Paleologul să-l îndemne la revoltă împotriva lui pe cel de-al treilea frate supraviețuitor, Mahomed, care, în final, a și avut câștig de cauză.

În cursul acestor evenimente, urmașii lui Suleiman, probabil, au căutat scăpare în „neutrul” Constantinopol, unde bizantinii le-au oferit protecție, ca să-i poată folosi mai apoi ca „monedă de schimb”, provocând astfel război civil în statul otoman de îndată ce condițiile ar fi permis acest lucru (același lucru l-au făcut și otomanii cu Imperiul Bizantin în a doua jumătate a secolului al 14-lea, sprijinind diferiți descendenți ai dinastiei Paleologilor în încercarea lor de a cuceri tronul imperial). În aceste condiții, prințul Orhan a trăit în Constantinopol încă de la vârsta copilăriei. Mai înainte de a-i permite să se îndepărteze de oraș, tatăl lui Mahomed al II-lea, Murad al II-lea, convenise să plătească bizantinilor drept răscumpărare 3000 de aspri din veniturile orașelor de pe cursul de sud al râului Strimonas. Ca o ironie a sorții, neplata acestei răscumpărări a fost pretextul izbucnirii ostilităților care a dus la căderea Constantinopolului. Mai exact, odată cu urcarea lui pe tron, în 1451, Mahomed al II-lea promisese să continue să plătească răscumpărarea, dar, până în toamna aceluiași an nu făcuse acest lucru, încercând din greu să suprimă o rebeliune ce izbucnise în ținuturile răsăritene ale Imperiului. Constantin Paleologul a crezut atunci că această conjunctură îi favoriza o demonstrație de forță și l-a amenințat pe Mahomed că, dacă nu ar fi trimis banii, bizantinii l-ar fi lăsat liber pe prințul Orhan. Această lipsă de viziune diplomatică de care a dat dovadă i-a fost fatală, oferindu-i sultanului pretextul pe care îl căuta pentru începerea războiului.

La începutul asediului, prințul Orhan împreună cu apropiații lui, și-au asumat responsabilitatea apărării unui sector din zidul

orașului, fapt remarcabil, dacă îl comparăm cu atitudinea multor locuitori ai orașului care au preferat să urmărească de la distanță evoluția evenimentelor, fără să se implice. Astfel, el a fost însărcinat cu paza unui sector al zidurilor Propontidei care includea și portul Eptaskaliou. Au apărut cu vitejie zidurile cetății în puținele situații în care flota otomană a încercat să creeze diversiuni dinspre Propontida celor care apărau orașul. La pătrunderea în oraș a invadatorilor, după cum arată Runciman, *„prințul Orhan și turcii lui au continuat să lupte știind ce soartă îi aștepta, dacă ar fi căzut în mâinile sultanului”*.

Căderea Orașului, însă, i-a pecetluit și lui soarta. Deși toate sursele indică faptul că acesta a fost ucis, nu se precizează în ce mod. După Laónikos Halkokondílis (Cartea a opta), s-a sinucis sărind dintr-un turn pentru a nu fi capturat, după ce, în prealabil se deghizase în călugăr. După Kritóvoulos (Cartea I, capitolul 64, par. 1-2) s-a deghizat în simplu soldat și a încercat să scape folosindu-se de cunoștințele lui de limbă turcă, dar a fost recunoscut și s-a sinucis sărind de pe zid. După aceea, soldații turci i-au tăiat capul și i l-au trimis lui Mahomed. În sfârșit, după Doúkas Notarás (cap. XL, par. 4) care s-a aflat în Constantinopol încă o vreme după cucerirea orașului și, probabil, a cules informații orale, Orhan a fost trădat amiralului Hamza-bei de către un prizonier (în schimbul eliberării lui), după ce mai întâi fusese capturat când încerca să scape din turnul Francilor deghizat în călugăr. Mai apoi i s-a tăiat capul de către acela (de amiral).

Odată cu moartea lui Orhan, Mahomed a dobândit un dublu beneficiu: nu doar că a cucerit *„împărăteasa cetăților”*, dar s-a și debarasat de singurul pretendent în viață la tronul său. Scurta carieră militară a prințului otoman puțin cunoscut îl așează între cele mai interesante paradoxuri ale istoriei.

Sfânta Ipomoni (29 mai) și Constantin Paleologul

Vasilios Kalliakmánis

a) Semnul Crucii care s-a arătat lui Constantin cel Mare, primul împărat bizantin care a contribuit la consolidarea credinței creștine, nu prevestea doar victoria solemnă a creștinismului. El pecetluia și sublinia, în același timp, adevărul că acela care primește vreo stăpânire trebuie să fie pregătit să se jertfească pentru poporul lui sau împreună cu acesta.

b) Astfel, ultimul împărat al Bizanțului, Constantin Paleologul, a refuzat să capituleze și să predea de bunăvoie dușmanilor conducerea Constantinopolului, chiar dacă vedea catastrofa care se apropia. *A refuzat de asemenea să părăsească orașul, așa cum îi recomandau senatorii și patriarhul. Poate că plecarea mea ar fi prielnică pentru mine, a răspuns, îmi este însă cu neputință să plec. Cum să las bisericile Domnului nostru și tronul și poporul meu într-o astfel de nenorocire?*

c) Acest fel de a fi îl învățase cu siguranță de la mama lui, împărăteasa Elena, soția lui Manuil al II-lea Paleologul (1349-1425), (o mamă) cu mulți copii și foarte educată, care a crescut șase băieți și două fete. După moartea soțului, împărăteasa Elena a plecat de la palatul imperial și a trăit vreme de 25 de ani în mănăstirea Doamnei Martha, ca monahie, luând numele de Ipomoni (Răbdare). A murit cu câțiva ani înainte de căderea Constantinopolului, iar Biserica o prăznuiește ca sfântă în data de 29 mai. Sfânta Ipomoni a ales chilia monahală, însă întotdeauna a inspirat copiilor ei curaj, iubire de pace și duh de jertfă.

d) Astfel, atunci când Constantin Paleologul i-a trimis guvernatori la Mistra pe frații lui, Toma și Dimitrie, deși între aceștia exista o anumită răceală, Ipomoni nu s-a rezumat numai la un salut protocolar, ci l-a chemat la mănăstire pe fiul ei, împăratul, pe ceilalți doi

fii ai ei, pe membrii curții imperiale și pe prietenul comun Frandzis, iar după ce i-a sfătuit ce să facă, i-a lăsat să plece punându-i să jure că vor respecta înțelegerile și acordurile făcute. Ca nici unul dintre ei să nu depășească locurile și granițele și să ia cu sila ceva, ci să colaboreze în pace. Adică, a reușit, ca o doică bună și mamă excelentă, să-i facă pe toți să fie de aceeași părere. Și acest lucru se întâmpla întotdeauna, după cum menționează Gheorghios Plithon-Ghemistos. Astfel, copiii ei se înțelegeau între ei și, cu girul intervenției materne, ea rezolva fără ceartă și în liniște diferendele dintre ei.

e) Sfânta Ipomoni nu a fost de folos numai familiei ei. Oricine se afla în preajma ei avea de câștigat roade duhovnicești. Sunt grăitoare

în acest sens cele menționate de Gheorghios Scholarios, cel ce avea să fie ales patriarh după căderea Constantinopolului: când sfânta era vizitată de vreun om înțelept, acela pleca uimit de înțelepciunea ei. Când o întâlnea vreun pustnic, pleca rușinat de sărăcia virtuții lui. Când ea se întâlnea cu vreun om cuminte, acesta se îmbogățea cu mai multă înțelepciune. Când o vedea vreun om al legii, devenea mai atent. Când vorbea cu ea vreun judecător, constata că are în fața lui o lege de drept reală.

f) Și Scholarios continuă să spună: *când Sfânta Ipomoni era vizitată de un om viteaz, acesta se simțea biruit, era plin de uimire din cauza răbdării, înțelepciunii și puterii caracterului ei. Când se apropia de ea un filantrop, dobânda mai intens sentimentul iubirii de oameni; când o întâlnea un iubitor de distracții, dobânda cuminenie și se pocăia, recunoscând smerenia în persoana ei. Când făcea cunoștință cu ea vreun om cu multă evlavie, acesta dobânda mai mult zel. Oricărui om*

îndurerat i se alina durerea când era lângă Sf. Ipomoni. [În preajma ei,] orice om trufaș își micșora iubirea de sine. Și în general, nu exista nimeni care să intre în legătură cu ea și să nu devină mai bun.

g) În Bizanț a existat acest fenomen, anume ca împărații, membrii ai familiilor imperiale, bărbați și femei sau alți demnitari care avuseseră funcții de conducere să îmbrățișeze, în urma vreunui eveniment, viața monahală. Însă părăsirea funcțiilor lumești și alegerea „vieții monahale celei pline de înțelepciune”, a „filosofiei practice”, a ascezei și a rugăciunii era însoțită de diverse motive. Unii, pătimind nenorociri, aflându-se în dizgrație sau pierzându-și funcția și urmând să fie încarcerați sau trimiși în exil, erau obligați să se închidă într-o mănăstire. Existau, însă, și alții, care de bunăvoie părăseau cele lumești și trăiau în pocăință, precum a fost și Sfânta Ipomoni, și care s-a dovedit a fi un model de soție și mamă, dar și un exemplu de viață sfântă.

Viața Sfântului Rafail și a celor împreună cu dânsul

Sfântul Rafail este Preot și Cuvios, Mare Mucenic și Făcător de minuni. A trăit în ultimii ani ai Bizanțului și alți câțiva ani după căderea Constantinopolului. Ani grei, cu fapte de eroism. A nădăjduit că Imperiul va fi salvat, că luptele Paleologilor vor avea izbândă. A fost un om activ, a adunat multe cunoștințe, a avut parte de ranguri și vrednicii, a cutreierat mulțime de locuri, și-a câpătat un renume.

A suferit și s-a ostenit pentru Imperiu, pentru Romanitate. Dar l-a câștigat Hristos. Pe Acesta L-a iubit până la urmă mai mult decât toate și pe Acesta L-a slujit până la sfârșit. Însăși Maica Domnului, a fost văzută, în vis, cu prilejul prăznuirii muceniei Sfântului, plângând. Întrebată fiind de ce plânge, a răspuns că în fiecare an în această zi plânge pentru jertfa făcută de Sfântul Rafail pentru ea și pentru Fiul ei, în Mănăstirea sa din Karyes, insula Lesbos...

Descoperirea Sfinților după cinci sute de ani

Sfântul Rafail a mucenicit în Lesbos la zece ani după căderea Constantinopolului. Viața sa slăvită și moartea sa martirică au fost, însă, în scurt timp îngropate de uitare, din cauza groazei insuflăte de barbari, de stăpânitorii turci. Timpul a trecut și toate s-au uitat. Au trecut cinci sute de ani și deja nu mai știa nimeni despre Mucenicia de pe colina Karyes din Lesbos. Doar la răstimpuri vedeau un preot cădind și rămăsese în tradiția locului să se săvârșească acolo Sfânta Liturghie în a treia zi de Paști, ziua muceniei Sfântului, fără a-și aminti sau a ști, însă, cineva din ce pricină se înstăpânise acest

obicei.

A venit, însă, plinirea vremii, acea vreme pe care Dumnezeuiasca Pronie o alesese cu înțelepciune, în care toate să cunoască o schimbare. Domnul Cel Atotștiitor alesese vremea noastră, acest timp al necredinței și al apostaziei, spre a-l face din nou cunoscut pe Prietenul Său, Sfințitul Mucenic Rafail. Trecuse vremea în care acesta era un Sfânt neștiut. Venise ceasul ca harul Sfântului să strălucească și să lumineze sufletele creștinilor, dăruindu-le Credință, sănătate, putere, curaj și nădejde. În anul mântuirii 1959, familia Ralli, în stăpânirea căreia ajunsese terenul ce înconjura colina Karyes, acel loc martiric, a construit, în urma unei făgăduințe, o mică Biserică închinată Maicii Domnului. De atunci începe șirul faptelor minunate...

Un izvor care secase începe iarăși să izvorască apă, ajutând, astfel, la lucrările de înălțare a Bisericii. În timpul lucrărilor de construcție a micului paraclis, la temelia acestuia este aflat un mormânt cu rămășițele unui creștin, căruia îi lipsea maxilarul inferior. Un călugăr necunoscut începe, totodată, să le apară în vis multor oameni ai locului, fie în vedenie, fie aievea. Treptat, din ce în ce mai mulți îl văd, îl aud sau îl visează. Unora le face cunoscut numele său, „Rafail”. Altora le spune: „Sunt Sfânt și voi face multe minuni”. Altora: „Sunt din Itaca”... Zi după zi, Sfântul întregește povestea vieții sale și scoate la iveală taine ascunse, în vreme ce în descoperiri minunate se arată și alți mucenici, precum și o fetiță blondă. Maica Dom-

nului, dar și Sfânta Paraschevi, precum și alți Sfinți, se arată și ei adeseori în vis sau în vedenii aducând încredințare pentru Sfânt și întărind credința simplilor creștini care devin martori ai revelațiilor dumnezeiești.

În curând, Sfântul cere ca nou-zidita biserică să fie dărâmată. Lămurește aceasta prin faptul că dedesubtul ei se aflau mormintele unor Mucenici care trebuiau să fie scoase la lumină. Astfel, ca urmare a semnelor dumnezeiești, dar și a minunilor, la început cu o oarecare șovăială, dar mai apoi cu curaj și îndrăznire, se încep mai întâi dărâmarea paraclisului, iar mai pe urmă săpăturile. Stăruia încă o îndoială, întrucât cei necredincioși luau în râs și aruncau cuvinte defăimătoare asupra celor petrecute, considerându-le urmarea unei autosugestii colective, sau mai rău decât atât, expresia unei escrocherii. Însă, ce minune! În urma săpăturilor, treptat, au ieșit, într-adevăr, la iveală fragmente de marmură și capiteluri de coloane, bucăți de vase vechi, înnegrite, ca arse de foc și, în genere, rămășițele unei vechi mănăstiri, chiar și sigiliul de plumb, adică pecetea patriarhală bizantină în basorelief ce atesta funcționarea vechii Mănăstiri. Sunt descoperite morminte și Moaște de Sfinți Mucenici exact în locurile pe care cei credincioși le văd în vis și le arată apoi muncitorilor spre a face săpături. Credința triumfă și cei necredincioși sunt făcuți de rușine și siliți să tacă.

Sfântul deșiră treptat firul vieții și Muceniei sale. Credincioși, ba chiar și oameni necredincioși, dar cu bunăvoință, l-au văzut pe Sfânt și l-au auzit povestind. Adeseori, vedeau faptele înseși petrecându-se în chip viu, ca și cum ar fi avut loc lângă ei, alteori ca printr-un binoclu, avându-l alături pe Sfânt care le dădea lămuriri, iar alteori ca pe un film pe care îl vedeau și îi auzeau ... Astfel, încetul cu încetul s-a

conturat o imagine clară a mult-zbuciumatei sale vieți, care treptat, devenea cunoscută din ce în ce mai mult.

Anii copilăriei

În vechiul cartier Myloi din orașul Itaca, capitala frumoasei insule cu același nume din Heptanez, din rândul insulelor Ionice, patria vicleanului Odiseu al anticilor, s-a născut în anul 1410 un băiețel încântător. Părinții săi erau creștini bine-cinstitori și patrioți greci înflăcărați. Familia era compusă din tatăl, Dionýsios Laskarídis, mama, Maria, și sora sa, Eleni. La botez, pruncului i s-a dat numele Gheorghe.

Timpul trecând, în anul 1422, sora sa, Eleni Laskarídis, s-a căsătorit cu venețianul Marco, gardă și sfetnic al lui Carlo I Tocco, Comite de Kephallinia și Zakynthos și Duce de Lefkada. În anul 1418, tânărul Gheorghe învață scrierea și cititul de la Părintele Timotei din Sf. Măn. Kathara, amplasată în locul Stenos Agros, la nord de orașul Itaca. Familia Laskarídis era destul de întărită, fapt ce a ajutat la asigurarea unei educații mai înalte pentru fiul lor, care era un copilăș iubit de toți, foarte vioi, isteț din cale afară, evlavios și dornic să învețe. Astfel, Gheorghe, bucurându-se de independență economică și susținut fiind de cumnatul său Marco, (soțul surorii lui), este primit să frecventeze Școala lui Zaharia Anghelos, ce funcționa în locul numit „Castrul Sfântului Ioan”, reședința lui Carlo I Tocco. Aici învață greaca, latina, italiana și franceza. Totuși, nu se simțea odihnit sufletește. Spirit mereu dornic de învățătură, face cunoștință cu medicul filosof Paráshos Kouzoúlis, de la care ia primele lecții de medicină.

În anul 1425, la vârsta de 15 ani, tânărul Gheorghe îl are ca dascăl pe Monahul Fotie de la Mănăstirea Maicii Domnului Omalon, în ap-

ropierea satului Leivátho, unde pentru prima dată se apleacă asupra studiilor teologice, cu rezultate nemaipomenite. Atunci, Gheorghe, care se considera și se numea pe sine romeu, dar care fusese crescut și educat într-un mediu venețian, a început pentru prima dată să descopere și să conștientizeze tradiția romeică. Fascinat, s-a întâlnit cu Neamul și cu rădăcina sa, pe de o parte grecească (Elenismul), iar pe de alta, Ortodoxă. Totodată, sub imboldul caracterului său activ înăscut, și de flacăra iubirii de patrie care îi ardea în suflet, îl convinge pe cumnatul său Marco să mijlocească pentru a i se îngădui să deprindă mânuirea armelor, urmând să se înscrie, în vederea unei cariere militare, în regimentele Gardei Venețiene a lui Carlo I Tocco.

Timpul se scurge și tânărul Gheorghe, avid de cunoaștere, părăsește în anul 1427 Insulele Ionice și se stabilește în orașul Mystras pentru a urma o școală mai înaltă, Școala de Filosofie a lui Gheórggios Plíthonos Ghemistós. Acolo, desigur, face cunoștință și leagă o relație de prietenie cu Despotul de mai târziu de Mystras, iar ulterior Împăratul Bizanțului, Constantin Paleologul.

În slujba patriei

În anul 1431, deja la vârsta de 21 de ani, Gheorghe nu-și mai poate stăpâni înflăcăratul patriotism și, cu binecuvântarea părinților și a învățătorilor săi, se înrolează voluntar ca ofițer în armata imperială bizantină. Datorită vastei sale culturi și a minții sale strălucite, i se conferă gradul de centurion și este rânduit în garda personală a Principelui Toma Paleologul, care își avea reședința în Kalamata. În paralel, își încheie studiile în domeniul medicinei, sub îndrumarea medicului Melissinos.

Gheorghe devenise deja binecunoscut, pentru cultura, capacitățile, bărbăția și caracterul său, celor care dețineau funcții înalte

în Administrația publică a Imperiului și în Biserică. Drept urmare, în anul 1437 Gheorghe Laskarídis, deja căpitan și medic, este ales să se alăture suitei Împăratului Ioan VIII Paleologul ca demnitar în garda principală a Principelui Dimitrie, care urma să-l însoțească pe Împărat la sinodul de la Ferrara-Florența.

De dragul adevărului istoric, suntem datori să amintim faptul că, din păcate, împăratul Ioan VIII Paleologul, lipsit de chibzuință, a convocat Sinodul de la Ferrara, urmărind să îl roage fierbinte pe ereticul și schismaticul Eugeniu, papa Romei, să îi mobilizeze pe regii cărora le era întâi-stătător religios spre a-l ajuta cu oaste. La rândul său, el oferea în schimb „unirea” bisericilor, deoarece înspăimântat și fricos cum era, se temea de amenințările Sultanului Murad și de comandantul armatei din Tessalia, Tourahanis (Tourahan Bei).

Din prima clipă, Comisia Sinodală a Bisericii Ortodoxe a Răsăritului, avându-l întâi-stătător pe Patriarhul Iosif, a avut de înfruntat mulțime de necazuri venite din partea papistașilor, în timpul celor doi ani în care s-au desfășurat lucrările Sinodului de la Ferrara-Florența. Metoda îndrăgită de catolici consta în jigniri și în exercitarea, directă sau indirectă, a unei constrângeri fizice, morale și psihologice asupra ortodocșilor. Un exemplu grăitor: În timp ce Comisia Ortodocșilor se afla pe drum spre Ferrara, papa l-a înștiințat pe Patriarh că la sosire are datoria de a-i săruta picioarele, lucru pe care, așa cum era firesc, Patriarhul nu l-a primit. De asemenea, încă din prima noapte a șederii, Patriarhului Ortodox i-a fost rânduită drept adăpost o cocină de porci. Mai mult, deși era o îndatorire a papistașilor de a se îngriji de masa ortodocșilor, au încălcat această obligație, condamnându-i în acest fel pe Sinodalii Ortodocși la înfometare, întrucât i-au lăsat fără hrană și

fără bani pentru procurarea acesteia timp de mai multe luni. Ierarhii Ortodocși s-au văzut nevoiți să își vândă până și veșmintele pentru a se putea hrăni, ajungând chiar până la a cerși cele de trebuință.

Într-adevăr, în cadrul sinodului mincinos de la Ferrara-Florența, Ortodoxia și Elenismul au fost ținta unei bătaii de joc. Ura papistașilor eretici față de Ortodoxie, față de elenism, trădările, facțiunile de interese, ambițiile egoiste, slugărnicia și prostia au întrecut orice limită. Singurul care a rămas curat și a strălucit ca un stâlp de neclintit al ortodoxiei a fost Marcu Evghenicul. O ținută demnă au avut și Gheórgghios Sholários și Gheórgghios Plíthton Ghemistos, care au plecat cu fratele împăratului, Dimitrie, la Veneția, pentru a nu fi siliți să semneze unirea. (Împreună cu ei se va fi aflat cu siguranță și Sfântul Rafail, ca unul ce făcea parte din garda personală a principelui Dimitrie). Aceștia au fost stele luminoase ale Ortodoxiei, dătătoare de nădejde, pe bolta întunecoasă a acelor ani de beznă pentru Bizanț.

În luna noiembrie a anului 1444, armate creștine unite sub conducerea lui Iancu de Hunedoara și a regelui polonez Vladislav, au luat parte la o ciocnire decisivă și nimicitoare cu oastea turcească a Sultanului Murad al II-lea la Varna, în Bulgaria. Armatele creștine, cu puțin înainte de bătălie, au trimis în grabă curieri către Despotul de Mystras, Constantin Paleologul, pentru a cere întăriri. Într-adevăr, un corp din oastea bizantină din care făcea parte și centurionul Gheorghe Laskaridis, a pornit de îndată spre Varna, răspunzând, astfel, apelului venit din partea armatelor creștine. Cu toate acestea, cu două zile înainte de a sosi la Varna, au fost înștiințați de soli cutremurați de groază că deja avusese loc ciocnirea armatelor, iar

creștinii se împrăștiaseră, fiind învinși de Sultanul Murad. Ca urmare a acestui fapt, bizantinii, socotind zadarnică orice altă intervenție, au apucat drumul întoarcerii.

Chemarea dumnezeiască

Pe drum spre baza lor din Mystras, soldații bizantini au trecut în apropiere de Serres, sosind la Sfânta Mănăstire a Cinstului Înaintemergător, unde divizia centurionului Gheorghe Laskaridis s-a oprit pentru a se odihni. În acea Mănăstire, Gheorghe s-a întâlnit cu doi monahi, întâlnire care i-a marcat întregul curs al vieții.

Unul dintre aceștia, cu numele îngeresc, adică monahicesc Ghenadie, era fostul unionist, care în timpul sinodului de la Ferrara îl ridicase în slăvi pe papă, filosof de renume, în lume Gheorghios Sholarios, care în urma unei luminări dumnezeiești, și-a venit întru cunoștință și a ales întru pocăință monahismul, propovăduind acest cuvânt: „*mai bine turbanul turcesc, decât vâlul latin*”. Spunând aceasta, înțelegea faptul că din partea turcilor este amenințat doar statul, în vreme ce, din partea latinilor sunt amenințate și Statul și Credința. Monahul Ghenadie a devenit ulterior Patriarhul Ghenadie.

Celălalt monah era Gheronda Ioan, un Părinte sfânt, care l-a îndemnat pe centurionul-medic Laskaridis să cunoască faptul că numai lângă Dumnezeu sufletul său va afla pacea pe care o dorea. Odată cu plecarea detașamentului său spre Mystras, și după ce i-a înmănat comandantului armatei, Phrántzis, demisia sa din armată și sabia, Gheorghe Laskaridis, dând ascultare unei chemări lăuntrice de necuprins în cuvinte, a rămas în preajma lui Gheronda Ioan în Sfânta Mănăstire a Cinstului Înaintemergător.

În anul 1445, la vârsta de 35 de ani, Gheorghe, după șase luni de nevoință în tăcere și rugăciune, a fost tuns monah de către Egumenul

Sfintei Mănăstiri a Cînstitului Înaintemergător și a primit la călugărie numele RAFAIL, după Arhanghelul care îl luminase în vedenii, prin mesaje dumnezeiești de nespus. Părintele Rafail a trăit în preajma sfântului său Gheronda până la adormirea acestuia, rămânând în Mănăstirea Cînstitului Înaintemergător încă doi ani, unde a fost făcut diacon, preot și, în cele din urmă, arhimandrit.

În continuare, a plecat la Atena, unde se știe că a predicat în repetate rânduri pe colina Philóppos și în Biserica Sfântului Dimitrie Lompardiáris, lângă Acropole, unde a slujit ca preot și predicator, urmărind să întărească cugetul ortodox și moralul atenienilor aflați sub stăpânire venețiană. În această Biserică se poate vedea și astăzi icoana sa, Sfântul fiind cînstit și prin Liturghiile săvârșite aici.

Când în anul 1449 a urcat pe tronul Constantinopolului Constantin Paleologul, supranumit „*Dragonul*” pentru vitejia sa, Părintele Rafail a mers de îndată la Constantinopol pentru a-l întâlni și felicita pe vechiul său prieten. Acesta, apreciindu-l, remarcându-i calitățile și vasta sa cultură, l-a reținut în Cetate și l-a înălțat la rangul de Protosinghel. Părintele Rafail ajunge repede o figură foarte cunoscută. Patriarhia Ecumenică îl trimitea în repetate rânduri ca reprezentant la multe congrese de teologie și medicină din diferite orașe ale lumii. În paralel, a fost numit de către Patriarhia Ecumenică Predicator Ecumenic, titlu care îi înlesnea intrarea în multe orașe pentru a propovădui Credința Creștină Ortodoxă.

Întîlnirea cu Nicolae

În anul 1451, în timpul unuia dintre congresele din orașul francez Morlaix, în apropiere de Brest, din regiunea Bretania, a făcut cunoștință cu un tânăr grec în vârstă de 27 de ani, student la Drept, pe nume Nicolae. Nicolae se născuse

în anul 1424 și crescuse în Tesalonic. Familia sa era compusă din tatăl său, Gheorghe Konstantákis, jurist, mama sa, Ana, și sora sa, Zoe. După cum se amintește, familia Konstantákis provenea din orașul Ragoi, în Media Asiei Mici. În anul 1445, Gheorghe Konstantákis și-a trimis fiul în orașul Morlaix din Franța pentru a studia Dreptul la Universitatea de aici, însă Nicolae, atras de desfătările trupești, nu se îngrijea de studii, ci ducea o viață cu totul lumească.

Cu toate acestea, întâlnindu-l pe Părintele Protos. Rafail, și luând aminte la viața exemplară a acestuia și la sfaturile sale înțelepte, și-a schimbat modul de viață, alegând, în cele din urmă, calea preoției. După tunderea sa în monahism, la un răstimp în care a arătat o viață exemplară și o râvnă înflăcărată pentru cele ale Credinței, Părintele Rafail l-a hirotonit diacon și l-a ținut în preajma sa ca împreună-lucrător, încredințându-i, totodată, slujiri în diferite locuri, unde să propovăduiască Ortodoxia.

Căderea Constantinopolului

În decembrie 1452, în timp ce Pr. Protos. Rafail, dar și diaconul Nicolae se aflau în Constantinopol, împăratul Constantin a organizat o împreună slujire oficială în Biserica Sf. Sofia, cu delegat din partea papei pe cardinalul Isidor, în cadrul politicii sale unioniste pe care o aplica, având falsă convingere că Cetatea va fi izbăvită cu ajutorul papei de nesuferitul jug turcesc. Această împreună slujire a avut loc pe 12 decembrie 1452, de prăznuirea Sfântului Spiridon. Protosinghelul Rafail, însă, nu a vrut să se prezinte, neîngăduindu-i nici diaconului său să meargă. Cunoștea bine faptul că aceasta ar fi însemnat trădarea Credinței. „Nu, până aici. Ținem o legătură, îi ajutăm, dar de slujit împreună cu papistașii, asta niciodată!...”, a spus Sfântul. Împăratul s-a mâniat foarte tare și i-a pedepsit cu un exil temporar în Enos. De

aceea Sfântul Rafail se numește și Mărturisitor, deoarece a lepădat cinstirile și slava demnității sale și nu a ținut seama de prețul plătit pentru împotrivirea sale față de împărat, în apărarea adevărului Ortodoxiei de erezia papistașă. (Este notabil faptul că în ultimele zile înaintea morții sale eroice, împăratul, nevăzând vreun ajutor dat de catolici, a arătat adâncă pocăință, s-a spovedit și s-a împărtășit ca ortodox).

Așadar, când a început asediul Cetății de către turci, cei doi Părinți, în afara zidurilor fiind, au trecut în Macedonia. Acolo se aflau, când a avut loc căderea Constantinopolului, în nefasta zi de marți, 29 mai 1453, în mâinile turcilor selgiucizi ce năvăliseră din adâncurile Mongoliei asiatice, dar a căror ofițeri de stat major erau europeni ce-și lepădaseră credința, din Austria, Ungaria, Germania, Franța și din alte țări europene „civilizate” și „creștine”, care aprovizionau, totodată, hoardele turcilor barbari, lipsiți de cultură, semisălbatici, cu armament pe măsura tehnologiei moderne de atunci. Trebuie consemnat faptul că acele câștiguri ce le reveneau ofițerilor europeni apostăți erau uriașe, turcii depunându-le în aurul adunat din incursiunile de jaf și de pradă a popoarelor pe care le înfrâneau. Mărturie despre aceasta dau armele de foc expuse chiar și în zilele noastre în curtea Bisericii Sfânta Sofia din Constantinopol, putând fi citite pe acestea inscripțiile gravate din fabricație, ce atestă data fabricării, marca atelierului unde au fost produse și țara de origine.

Cuceririi teritoriilor stăpânite înainte de creștinii bizantini de către hoardele barbare ale turcilor i-au urmat un masacru fără milă al creștinilor din rândul populației civile, incendierea clădirilor, răpirea averilor, siluirea femeilor până, în genere, la înspăimântătoare vărsări de sânge și alte silnicii de orice fel pe care le-au săvârșit cuceritorii cruzi și însetați de

sânge. Toate aceste fapte înfiorătoare, dacă nu au fost susținute, au fost cel puțin privite cu o deosebită indiferență și pasivitate de către „*frații creștini*” din Apus și cu o lămuritoare nepăsare ce se ridică la măsura unei adevărate crime din partea papei, care se desfăta în huzur de viața sa eretică și neînfrănată.

Cu adâncă tristețe este arătat faptul că aceeași poziție a europenilor și a papei este de aflat chiar și în secolul al XX-lea, după cum arată crimele săvârșite de turci în vremurile noastre, precum genocidul comis împotriva armenilor în anul 1915, a grecilor în 1922, împotriva a pușinilor greci rămași în Constantinopol după anul 1955, împotriva locuitorilor din insula grecească Cipru în 1974, împotriva kurzilor între anii 1990-1998, precum și crimele groaznice ale statelor europene „civilizate” și ale SUA împotriva Serbiei ortodoxe în anul 2000, care ar trebui catalogate drept crime împotriva umanității.

Așadar, în mijlocul nenorocirilor războiului, a zăpăcelii și a băilor de sânge, cu nenumărate victime, cei doi Părinți prizonieri Rafail și Nicolae, au ajuns cu harul lui Dumnezeu în Alexandroupolis, oraș din Tracia, ca refugiați. Trebuie atras atenția asupra faptului că oamenii, pentru a scăpa de masacru, de robie, de pârjolirile și chinurile turcilor, încercau să fugă, cuprinși de panică, din ținuturile cucerite, căutând adăpost în locurile rămase în libertate. Ca urmare, cei doi Părinți s-au imbarcat alături de alți refugiați pe un vas ce se îndrepta spre Lesbos, nădăjduind să afle acolo mai multă siguranță.

Anii de liniște și realizările din Lesbos

Pe 14 martie 1454, din cauza unor condiții meteorologice cu totul neprielnice, vasul nu a putut ancora în portul din Mytilini, ci s-a îndreptat potrivit dumnezeieștii Pronii, după multe peripeții și primejdii, spre țărmul primitiv al

satului Thermi din Lesbos. Aici, locuitorii, deși săraci, dar iubitori de străini și credincioși, i-au primit cu căldură. Proestosul satului, Vasile, și învățătorul Theodor, din Epir, i-au condus pe Părinți către Sf. Mănăstire a Nașterii Maicii Domnului din Karyes, la aproape 14 km de Mytilini, unde se nevoia Părintele Rouvim și unde se afla epistatul Achindin [paznicul Mănăstirii, n.t.].

Această Mănăstire închinată Nașterii Maicii Domnului a fost construită în anul 801 de către Împărăteasa Irina Ateniana, ce fusese trimisă în exil din Constantinopol de fiul acesteia, ce i-a succedat la tron. Astfel, ea a ajuns în Aghiasos din Lesbos. Un an mai târziu, în 802, a zidit și Biserica Maicii Domnului Troulloți din Pyrgoi, Lesbos, în apropiere de Thermi. Irina Ateniana s-a călugărit la sfârșitul vieții sale și a adormit cu cuvioșie în Sfânta Mănăstire a Nașterii Maicii Domnului, care era pe atunci mănăstire de maici.

Pe 11 mai 1235, pirați musulmani au năvălit asupra Sfintei Mănăstiri, au ocupat-o, au batjocorit cele sfinte și orice obiect de preț, le-au siluit, le-au supus la chinuri și le-au înjunghiat pe monahii, iar în cele din urmă au dat foc clădirilor mănăstirii. Potrivit istoriei păstrate de-a lungul veacurilor, așa cum se amintește în cele ce urmează, caracteristică este cruzimea cu totul neomenească, sălbăticia și barbarismul năvălitorilor musulmani. Pirații, pe unele monahii le-au înjunghiat, iar pe altele le-au făcut să-și piardă mințile, în urma chinurilor la care le-au supus. Pe bătrâna monahie Eufimia, paralizată, au spânzurat-o de un copac, iar apoi au ars-o de vie. Egumenei Olimpia i-au scos hainele și i-au ars trupul cu făclii aprinse. Mai apoi i-au trecut prin urechi și prin maxilar două piroane mari înroșite în foc și în cele din urmă i-au ținut trupul cu 20 de piroane mari pe o

scândură și au lăsat-o să își dea sufletul în mijlocul flăcărilor ce cuprinsese Mănăstirea.

După ce a rămas numai ruine, pustiită pentru aproape 200 de ani, Mănăstirea a fost restaurată în anul 1433 de o femeie înstărită evlavioasă pe nume Melpoméni. Melpoméni era soția negustorului Konstántis Yialínas, împreună cu care a avut o fată, născută în 1423, Vasilikí și un băiat, Achindin, născut în 1425. Din naștere acesta suferea de paralizia piciorului drept. Rugăciunile mamei sale, Melpoméni și ale Părintelui Rouvim, care deja își ducea traiul călugăresc pe pământul lor, au fost ascultate și în anul 1433, Preasfânta Născătoare de Dumnezeu a tămăduit paralizia micului Achindin, după ce i-a fost spălat piciorul cu aghiasmă de la vechea Mănăstire pustiită. După această minune, Melpoméni s-a dedat slujirii Domnului până la adormirea sa, în septembrie 1455. În paralel, și-a împlinit făgăduința dată, de a restaura mănăstirea pustiită închinată Nașterii Maicii Domnului (în acest lăcaș era cinstită și prăznuirea Sfintei Paraschevi), unde, odată cu trecerea timpului Achindin, fiul ei, a devenit epistat (paznic), locuind acolo împreună cu Părintele Rouvim.

Astfel, toate erau pregătite, când, potrivit Proeniei dumnezeiești, Părinții Rafail și Nicolae au ajuns în Lesbos. S-au stabilit aici, iar Părintele Rafail a preluat egumenia. Egumenul Rafail era asemenea unui centru duhovnicesc al întregii insule. Toți vorbeau de Părintele Sfânt de la Karyes. Cuvintele sale atrăgeau ca un magnet și linișteau inima. Cu sfaturile sale, mulți au aflat calea cea dreaptă și mântuirea. Unul dintre aceștia a devenit monah cu numele Stávros, intrând în obștea mănăstirii de la Karyes, în timp ce bătrânul monah Rouvim a adormit în pace și a fost îngropat cu cinste de către Părinți. Sfântul Egumen Rafail a făcut o mare lucrare de

ajutorare a oamenilor și a condus Mănăstirea spre o reînnoire a vieții duhovnicești. În anul 1455, a înființat, lângă Mănăstire, un dispensar medical, pentru prevenirea și tratarea bolilor, așa-numitul Prebantóron, unde și el însuși lucra ca medic. Înființase, totodată, un azil de bătrâni, precum și un orfelinat, unde hrănea 80 de copilași orfani. Sfântul însuși a mărturisit într-o vedenie că întâi îi hrăneau pe orfani, iar dacă mai rămânea mâncare, mâncau și ei apoi...

În această perioadă liniștită a vieții, cu multe realizări, acești Părinți Sfinți s-au cunoscut bine și s-au unit cu o prietenie trainică cu Proestosul Vasile și familia sa, precum și cu învățătorul Theodor. Pe Sfânta Irina, fata Proestosului Vasile, a botezat-o Sfântul Rafail, care s-a rugat Domnului să îi dea multe harisme sufletești. Într-adevăr, mica Rinoula era un suflet nobil și plin de toată cuviința, care îi iubea atât de mult pe Părinți și Mănăstirea, încât voia să fie mereu împreună cu ei. Planul preînțelept al dumnezeieștii economii le-a rânduit de mai înainte să fie pentru totdeauna împreună și să fie prăznuiți împreună în veșnicie! Se apropia plinirea vremii...

Cucerirea insulei Lesbos și a Sfintei Mănăstiri din Karyés

Spre sfârșitul lui octombrie, începutul lui noiembrie a anului 1461, turcii au năvălit și au cucerit insula Lesbos. În aprilie 1462, locuitorii greci, creștini, ai regiunii Thermi, nemaiputând face față dărilor apăsătoare impuse de stăpânitorii barbari, s-au răsculat. Acest fapt l-a infuriat pe sultanul turc Mohamed II, care a trimis hoarde înarmate cu porunca expresă de a înăbuși răscularea grecilor prin foc și sabie, lucru pe care barbarii cruzi l-au împlinit întocmai, după o luptă de 17 zile, masacrându-i pe locuitori și dând astfel pildă de pedepsire.

În Joia Mare, pe 4 aprilie 1462, epistatul Mănăstirii, Achindin, aflându-se în satul din vecinătatea Mănăstirii pentru cumpărarea proviziilor de trebuință, a luat cunoștință de năvala turcilor asupra Mănăstirii, ce urma să aibă loc din clipă în clipă, și s-a grăbit să-l anunțe de îndată pe Părintele Egumen Rafail. Aflând vestea, Egumenul s-a îngrijit imediat de ascunderea tuturor odoarelor și a vaselor sfinte ale Mănăstirii într-o criptă ascunsă, pentru a nu cădea în mâinile barbarilor necredincioși.

În Vinerea Mare, pe 5 aprilie 1462, turcii conduși de sălbaticul Arif Aga, au aflat, potrivit indicațiilor oferite de prietenul lor, medicul Swaitzer, evreu și neamț, un dușman al grecilor, că unii dintre grecii locului ce luaseră parte la răscoală și care încă mai opuneau rezistență, găsiseră adăpost în Mănăstire. Îndată după terminarea slujbei Sfântului Epitaf, a avut loc și năvălirea turcilor asupra Mănăstirii. În timpul atacului lor, Egumenul Rafail, dând dovadă de mult eroism, le-a arătat grecilor răsculați, ce se aflau acolo, un tunel de ieșire ascuns, poruncindu-le în mod expres să treacă în muntele alăturat, Pandera, pentru a scăpa cu viață. Turcii, atacând cu o neasemuită furie Mănăstirea, au cucerit-o fără să li se împotrivi cineva, i-au prins pe Părinți, precum și pe ceilalți mireni pe care i-au aflat acolo. Printre cei prinși se numărau Egumenul Mănăstirii, Părintele Rafail, Diaconul Nicolae, Proestosul satului, Vasile, soția sa, Maria, fetița lor în vârstă de 12 ani, Irina, pruncul de 11 luni Rafail, nepoata sa orfană de 16 ani, Eleni și învățătorul satului, Theodor din Epir. Egumenul, cu convingerea că Păstorul cel bun nu-și părăsește niciodată turma, ci se jertfește pentru ea, a rămas în Mănăstire pentru a-i întâmpina pe urătorii turci, lucrătorii răutății. De asemenea, cu stăruință statornică și cu propria lor voie liberă, și ceilalți

amintiți mai sus, au rămas lângă Egumen, cu hotărârea puternică de a îi fi alături și de a se împărtăși de jertfa și de martiriul său, ca niște credincioși frați și ucenici în Hristos.

Părintele Stávros Monahul și fiul Melpomeinei – epistatul Mănăstirii – Achindin, au scăpat cu viață, la îndemnul Egumenului Rafail, fără a fi prinși. Aveau să plinească mai apoi datoria sfântă de a înmormânta cinstitele moaște ale Mucenicilor, după proorocia arătată de Sfântul însuși.

Mucenicia Sfinților

Din momentul prinderii Egumenului Rafail în noaptea din Vinerea Mare, au început, în chipul cel mai sălbatic, interogatoriile. Cum însă turcii nu reușeau să obțină prin întrebări informațiile pe care le doreau, au început schingiuirile.

Mai întâi, l-au smuls din brațele mamei sale pe pruncul Rafail, în vârstă de 11 luni, l-au aruncat la pământ și l-au omorât bătându-l și lovindu-l cu picioarele. Pe mama acestuia, Maria, au legat-o de un copac, deoarece se zbătea să-și ia înapoi copilul, striga și plângea.

Apoi au început să o chinuiască groaznic pe Fecioara Muceniță Irina, de 12 ani, fata proestosului Vasile, în fața părinților săi, ca astfel să le clatine moralul și să îi poată șantaja, pentru a-și lepăda Credința și a le descoperi locul unde se ascundeau grecii răsculați. Au început, așadar, să arunce apă fiartă în gura micuței Rinoula, iar apoi i-au tăiat pe rând o mână și un picior, aruncând membrele ciopârțite și însângerate în fața părinților săi, care nu se plecaseră cererilor lor. Mama sa, nerezistând să vadă toate acestea, a făcut, ca urmare a zbuciumului sufletesc, infarct. Tatăl ei, însă, în ciuda nețârmuritei dureri sufletești, a rezistat și a rămas neclintit în credință. Barbarii, văzând că încercarea de șantaj s-a dovedit zadarnică,

neaducând rezultatul dorit, au aruncat-o într-un vas mare și au ars-o de vie, încununându-i, astfel, martiriul (acest vas a fost găsit în urma săpăturilor din zilele noastre, având înăuntru cenușă, câteva oase arse și câteva pietre. Aceste oase au rămas pentru că nu au fost văzute la momentul îngropării celorlalte rămășițe din vas, în vreme ce pietrele au căzut în acesta din zidurile Bisericii atunci când a fost aruncată în aer de turci).

Pe tânăra nepoată a Proestosului, Eleni, care avea 15 ani și de la vârsta de 3 ani rămăsese orfană, turcii, bestii iar nu oameni, au siluit-o unul după altul, în repetate rânduri și au lovit-o fără milă, încât din pricina fricii, a durerilor și a sângelui pierdut, și-a dat duhul în mâinile Domnului.

Proestosul Vasile, după ce a trecut printr-un martiriu sufletesc, văzând mucenicia copiilor săi, a îndurat și înfricoșătoare cazne trupești. I-au tăiat nasul, urechile, organele bărbătești și i-au scos ochii. La sfârșit, i-au tăiat capul, bătându-și joc. De aceea, Proestosul Vasile este și trebuie cinstit ca Mare Mucenic.

Apoi, au început să-l chinuiască pe învățătorul Theodor, într-o mod deopotrivă de dur. I-au tăiat și lui organele bărbătești, mâinile, iar în cele din urmă capul, pe care i l-au pus apoi, în batjocură, între picioare.

Ultimul a mucenicit Sfântul Rafail, deoarece sălbaticii săi chinuitori însetați de sânge nu se grăbeau să îl omoare, crezând că îi vor smulge mărturisirea pe care o doreau. Astfel, a îndurat chinuri de neînchipuit. L-au ocărât, l-au bătut cu turbare și l-au amenințat. La un moment dat, Sfântul s-a ridicat în picioare și apucând crucea de pe rasa sa le-a arătat-o cu curaj și le-a spus: „*Noi Lui ne închinăm și niciodată n-o să ne lepădăm de El!*”. Atunci turcii s-au năpustit cu furie asupra lui, l-au dezbrăcat, l-au legat

cu mâinile la spate și l-au lovit în continuu, fără milă, cu paturile puștilor, până a paralizat. I-au împuns trupul în diferite părți cu sulița și trăgându-l de barbă, l-au târât deasupra unor pietre tăioase, încât întreg locul se înroșise de sângele său. Apoi, întrucât victima nevinovată pe care o chinuiau continua să reziste și să îndure chinurile fără gemete, l-au atârnat de picioare cu capul în jos de crengile nukului bătrân care se afla în curtea Mănăstirii. Sub acel nuc săvârșeau Părinții în fiecare an slujba Învierii. În continuare, când ucigașii sălbatici, lipsiți de orice milă (oameni îndrăciți, după însuși cuvântul Sfântului) și-au dat seama că în ciuda tuturor chinurilor la care fusese supus, Egumenul Rafail nu se lepăda de Credința sa și nu îi trăda pe creștinii greci răsculați, cu ochii scânteind precum cărbunii roșii aprinși în foc și cu buzele pline de spuma urii și a furiei lor, l-au pus în genunchi la pământ și i-au tăiat capul într-un mod cutremurător: i-au tăiat capul cu fierăstrăul!! N-au început să taie de la nivelul gâtului, ci al gurii!! Maxilarul inferior, plin de sânge care a căzut, l-au aruncat jos în mijlocul unei bălți de sânge, la mică distanță de restul trupului. Acest maxilar n-a fost găsit când l-au îngropat pe Sfântul, din acest motiv fiind aflat separat, în afara mormântului, în urma săpăturilor din vremea noastră. Astfel, cel ce era deja Sfânt înainte de a mucenici, a devenit și slăvit Mare Mucenic al lui Hristos și și-a dat sfințitul său suflet Domnului!

Pe Sfântul Nicolae l-au legat și pe el cu mâinile la spate de un nuc mai mic ce se afla tot în curtea Mănăstirii și l-au chinuit zi și noapte, bătându-l și împungându-l cu sulițele. Însă, din cauza slabei sale constituții trupesti, Sfântul Nicolae nu a rezistat mult timp chinurilor, anume bătăilor lipsite de milă, ci văzându-l și pe iubitul său Egumen bătut și plin de sânge, inima i-a cedat, așa

încât și el și-a dat duhul în mâinile Domnului. După mărturia dată de Sfântul Rafail în vedetii, sufletele celor doi Sfinți au urcat împreună în cer. Împreună au fost în viață, împreună și în moarte!

Un medic străin, Alexandru, care îl iubea mult pe Părintele Rafail și care a venit în grabă să vadă ce se întâmplă când a aflat că turcii năvăliseră asupra mănăstirii, văzând priveriștea groaznică a masacrului pe care l-a îndurat Sfântul Egumen, prin tăierea capului cu fierăstrăul, de groază a înnebunit și și-a scos cuțitul să se omoare, însă inima i-a cedat înainte de a fi apucat să împlânte cuțitul.

După masacru și după îngrozitoarea baie de sânge, turcii, ca niște fiare însetate de sânge, după ce au batjocorit și au jefuit toate sfintele odore și obiecte de valoare pe care le-au găsit, au dat foc Mănăstirii, aruncând-o în aer. Masacrul Mucenicilor s-a terminat în noaptea de luni a Săptămânii Luminate, cu cincisprezece minute înainte de miezul nopții (de luni după amiaza începuse, însă, deja ziua liturgică de marți, a treia zi a Sfintelor Paști), iar distrugerea Mănăstirii a avut loc mai apoi, în marțea Luminată, în zori, pe 9 aprilie 1462.

După distrugerile sălbatice amintite și după săvârșirea tuturor fărâdelegilor descrise mai sus, turcii, ca niște fiare, își satisfăcuseră pe moment instinctele sălbatice și au plecat pentru a continua lucrarea fărâdelegii lor în alte locuri. În urma lor au lăsat ruine arse și pietre pline de sângele Mucenicilor, în timp ce pe jos erau împrăștiate colo-colo cinstitele Moaște, membrele tăiate ale monahilor și ale miren timer ce trecuseră prin acel masacru.

Între aceste fiare cu chip de om, cei mai de seamă și mai sălbatici chinuitori erau cinci oameni nemernici, între care doi turci musulmani, un laz (din Caucaz), un cerchez și un turc-

albanez. În scurt timp, firește, pentru fapta lor pângăritoare, plină de toată răutatea, i-a ajuns mânia lui Dumnezeu. Au fost prinși de greci revoluționari, care i-au omorât și i-au îngropat împreună în aceeași groapă...

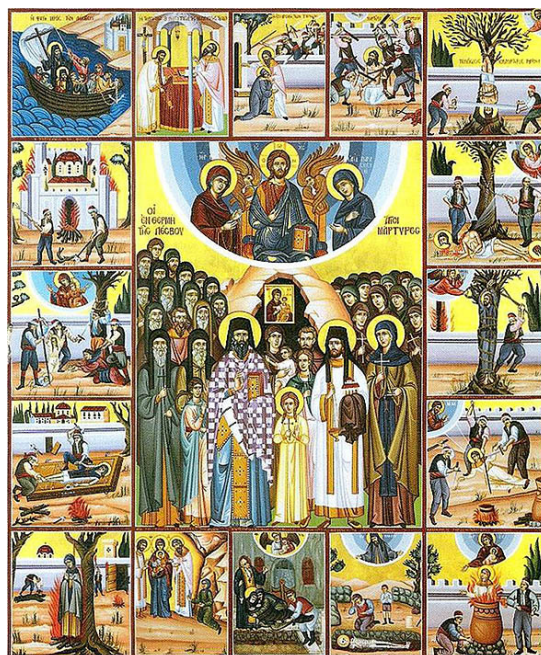
Se întrecește ceata Mucenicilor

În noaptea următoare, după plecarea hoardei turcești, monahul Stávros și epistatul Mănăstirii, Achindin, care până atunci se ascuseseră în peștera Părintelui Iosif, trecut la Domnul, cel împreună cu care Părintele Stavros se nevoise înainte, au ieșit din ascunzătoarea lor și au venit pe ascuns în satul alăturat, Thermi, rugându-l pe bătrânul preot al satului, Părintele Sava, orb, în vârstă de 112 ani, să îi urmeze până la mănăstirea pustie, pentru a săvârși cuvenita slujbă pentru îngroparea Mucenicilor.

Și iată prima arătare a Harului dumnezeiesc și a Sfințeniei: Sosind la locul muceniei, bătrânul preot orb a făcut rugăciune fierbinte, cerându-I lui Dumnezeu binecuvântarea și îngăduința de a vedea cu proprii săi ochi locul și Moaștele Mucenicilor. Și, o, minune, a strălucit atunci o lumină puternică, preotul a văzut din nou și a putut zări acea priveriște înfiorătoare. Apoi, după ce s-a rugat, a slujit plin de cutremur slujba de înmormântare și a rânduit îngroparea în felul următor: Moaștele Egumenului Mănăstirii, cele sfințite prin jertfa sa pentru Credință și Patrie au fost îngropate în interiorul Bisericii distruse. Ale Diaconului Nicolae în stânga curții Bisericii, ale Fecioarei Mucenițe Irina și ale celorlalți Mucenici în diferite locuri din jurul Sfintei Biserici, unde au fost găsite și după veacuri, în zilele noastre, la plinirea vremii. După îngroparea Moaștelor Sfinților Mucenici, epistatul Mănăstirii, Achindin, împreună cu monahul Stávros, l-au însoțit pe bătrânul preot pe drumul de întoarcere în satul său, unde a și adormit în Domnul peste

puține zile.

Mai târziu, Părintele Stávros a fost prins de bărbați înarmați ai unei gărzi turcești, care știau că mai exista un călugăr în Mănăstire și care îl căutau. L-au chinuit în cel mai sălbatic chip și i-au tăiat capul, fără a izbuti, însă, să-i smulgă mărturisirea pe care o voiau. Sfintele sale Moaște au rămas două zile neîngropate, neîndrăznind nimeni să se apropie, până când doi creștini le-au luat și le-au îngropat în curtea mănăstirii pustiite din Karyes. Mai târziu, și epistatul Achindin a fost descoperit la rândul său de turci, mucenicind și el, după sălbătice chinuri îndurate pe muntele Pantera. Sfintele sale moaște au fost îngropate în cimitirul Mănăstirii din Karyes, lângă mormântul părinților săi. Astfel, s-a închis dramatic lanțul masacrelor petrecute pe colina din Karyes, loc martiric, în vreme ce faptele înseși, de frica barbarilor și a sângeroșilor stăpânitori au rămas necunoscute, fiind treptat date cu totul uitării de către localnicii din Thermi, potrivit tradiției păstrându-se doar obiceiul slujirii aici a Dumnezeieștii Liturghii în Marțea Luminată, a treia zi de Paști, pe colina din Karyes, fără însă a ști cineva mai multe despre această datină.

Trapezuntul bizantin

Ghiórgghi Th. Príntzipas

“Πόλις αρχαιοτάτη και των γε εν τη εώα πασών
αρίστη”

Ioánnis Evghenikós

Trapezuntul se găsește la capătul celei mai dificile și mai puțin ospitaliere rute maritime, pe țărmul de sud al Pontului Euxin: o linie dantelată ce începe de la ieșirea din Bosfor – cea mai frumoasă bucată de pământ din lume –, ajungând până în Colchida, la actuala graniță turco-ucraineană. Stânci abrupte și păduri dese îi țin departe pe vizitatori și nu permit mării să depășească hotarele stabilite de Făcătorul lumii. „Hotar a pus pe care nu-l vor trece” (Ps. 103,10). Marinarii greci au înfruntat necunoscutul și au făcut locuibil un spațiu până atunci necălcăt de om. „Au făcut cetate în pustie”: Herákleia, Sinópe, Sampsoúnda, Oínaion, Kotýora, Kerasoúnda și, la sfârșit, Trapezoúnda.

Îndrăzneala lor a fost mare, dar pentru a putea

trece marea cea vestită pentru furia ei, a fost nevoie, în mod cert, și de o bună cunoaștere a științei navigației. Istoriile marinarilor care s-au jertfit în lupta cu valurile ei sunt cunoscute încă din vechime. Porturi sigure pe timp de vreme rea erau doar Sinope și, la mile depărtare, Trapezuntul, dar nu portul principal al orașului, ci acela aflat la două mile mai spre est, în golful Dafnoúnda, acolo unde un mic delușor oprește vânturile de vest. Înainte de oraș se află promontoriul numit Kordýli. Acolo, Împăratul Trapezuntului, Alexie al III-lea Comnenul, a ctitorit o mănăstire închinată Sfântului Fokas și a ridicat un far, pentru a fi de ajutor marinarilor în vremea singurătății nopții. Știau că ceva mai încolo, cale cam de un ceas, atunci când vor vedea celălalt far, de deasupra mănăstirii Sfintei Sofii, au ajuns la Trapezunt. Iar dacă vremea nu ar fi îngăduit, mai era și micul port din satul Plátanion, numit Plátana în epoca post-bizantină, care se găsea la vest de capitală.

Zidurile bizantine ridicate în secolul al XIII-lea pentru a proteja palatul Marilor Comneni

«Thálatta, thálatta !»

Prima referire la Trapezunt, în vremea veche, a făcut-o Xenofont, care o considera colonie a Sinópei, împreună cu Kerasoúnda și Kotýora. Acolo au ajuns cei 10000 când s-au întors din

Persia, la anul 400 î.H., regăsind marea, scăparea lor. De aceea și bucuria lor a fost nemăsurată: «*Thálatta, thálatta!*» („Marea, marea!”). Și ce mare! Era februarie, inima iernii, iar vremea nu îngăduia călătoriile pe mare, mai ales prin acele locuri, și așa au rămas acolo vreme de o lună, găzduiți de locuitori. Pentru epoca respectivă, era cu adevărat extraordinar să fi început [călătoria] la Koúnaxa și, căutând marea, să străbată întreaga Asie Mică, trecând Alpii Pontici – 2000 de metri în cel mai jos loc de trecere – și să sfârșească găsind acel mic târgușor. Mai târziu, în același loc, a fost construit drumul roman care s-a făcut pricină a înfloririi, devenind faimosul oraș de mai târziu. Rare sunt referirile în alte texte și nimeni nu știe când a fost fondat și de unde își trage numele. Nomofilaxul Ioánnis Evghénikos, în encomium-ul său, îl atribuie denumirii dealurilor din împrejurimi, care au formă trapezoidală. Pausanías ne informează că acest nume fusese adus cu sine de coloniștii din orașul omonim din Arcadia care, dintr-un oarecare motiv, fuseseră siliți să emigreze. În secolul al IV-lea î.H., și alți arcadieni s-au refugiat în Trapezunt, fiind primiți cu multă dragoste de vechii lor compatrioți.

Perioada romană

Epoca de înflorire a început odată cu Romanii. Acești mari făuritori de drumuri au construit un drum uimitor care a traversat uriașul lanț de munți, ieșind în valea Pýxis-ului și, de acolo, în Eufrat și la poalele munților Asiei Mici. Accesul avea să devină, astfel, mai facil, iar comerțul s-a înlesnit destul de mult, căci acum existau două căi de acces: marea și uscatul. Chiar și astăzi, drumul roman constituie singura cale de acces dintre țărm și platou, făcând din Trapezunt un oraș-cheie într-o arie extinsă, capitală și mitropolie a Pontului în anii de glorie. Acest drum a ușurat semnificativ mișcările armatei

romane și, de atunci, ale oricărei forțe armate. Ca rezultat, orașul și împrejurimile au dobândit o însemnătate strategică cu totul deosebită în vederea apărării frontierei de răsărit, veșnic tulburate. Comerțul și armata sunt cea mai bună combinație pentru dezvoltarea unui loc.

În epoca bizantină

Trapezuntul a continuat să fie un oraș înfloritor și faimos și în Bizanț, îndeosebi după secolul al V-lea și mai apoi. Ceea ce noi cunoaștem azi drept Trapezunt a început în acea perioadă să erupă în istorie, să cunoască gloria și căderea tragică, să creeze monumente care s-au păstrat până în zilele noastre. Secolul al V-lea a fost

Puține sunt manuscrisele care au vreo legătură cu imperiul de la Trapezunt. Un „Tipic” al Sfântului Evghénios, codice care este păstrat la Marea Mănăstire Vatopaidi și care a fost alcătuit la 1346. În fotografie, o pagină din „Tipic”, corespunzătoare lunii august.

Trapezunt, Mănăstirea Sfintei Sofii, ctitorie a lui Manuil I Marele Comnen (1238-63)

decisiv. Prezența armată intensă, dezvoltarea sistemului defensiv bizantin pe frontiera răsăriteană de către Theodosie al II-lea, construcțiile defensive, toate au furnizat securitate populației și au asigurat dezvoltarea economică. Trapezuntul a crescut continuu, portul de la Dafnoúnda fiind plin de viață. Au fost construite depozite, grajduri, hanuri, comerțul de tranzit cunoscând o mare înflorire. Bogăție, viață, mișcare, acestea sunt elementele care caracterizează orașul în secolul al VI-lea. Tocmai atunci, însă, roata istoriei s-a întors și platoul armean s-a transformat într-un teatru de război, atacurile asupra frontierei devenind permanente. Balanța înclina când înspre o parte, când înspre cealaltă, încât Heraklios, avându-și sediul în Trapezunt, a început să limpezească situația și să-i împingă pe Perși dincolo de frontiera răsăriteană a imperiului.

În anul 634, primii călăreți arabi și-au început ofensiva asupra armatei lui Heraklios. Noua forță devine, pe zi ce trece, tot mai amenințătoare. Zonele-tampon sunt pierdute și numeroși refugiați se adăpostesc în Trapezunt, care continuă să controleze singurul drum de la nord la sud. Evenimentele aveau să demonstreze cât de necesară era reforma administrativă a acestei provincii muntoase.

Pontul a fost împărțit în trei theme: cea mai importantă era thema Chaldei, cu capitala la Trapezunt. Această themă cuprindea trei regiuni: Trapezunt, Ghimóra și Matsoúka, care vor corespunde celor trei provincii pe care le vor păstra și otomanii, Trapezunt, Gemourá, Matsoúka.

Vedere interioară din Biserica Sfintei Sofia. Frescă de la baza turlei („Răstignirea”)

Sfântul Theodor Gavrás

Această epocă a constituit perioada de maximă înflorire a orașului, care ajunge să se distingă de toate celelalte orașe din împrejurimi. Din epoca aceasta a rămas minunata bazilică a Sfintei Ana, singura biserică bizantină care funcționează din vremea respectivă și până în 1923. A fost zidită în anii 883-884, sub Vasile I Macedon, de către protospătarul Alexie. În oraș își aveau reședința

„Nunta din Cana”, frescă din naosul Bisericii Sfânta Sofia. Frescele au fost realizate între anii 1250-1270, perioadă caracterizată drept paleologă timpurie

comandanții themei, numiți duci, care se găsesc adesea în conflict cu capitala, și în permanent război cu arabii. Unul dintre duci se va distinge prin eroism și va ajunge până la martiriu: Sfântul Mucenic Theodor Gavrás, slava Bisericii. Au urmat anul 1071, cu înfrângerea de la Mantzikert, captivitatea împăratului Roman al IV-le Dioghenis, luptele dinastice, cucerirea întregului interior al Asiei Mici, dispariția a mii de creștini, islamizarea și distrugerea orașelor și a zonelor rurale. În aceeași perioadă, Selgiucizii au cucerit orașul Theodosiópolis și, în doar trei ani, au trecut dincolo de Alpii Pontici, ajungând la Trapezunt. Idealul islamic al cuceririi orașului ar fi fost gata să fie îndeplinit, dacă ducele Chaldei, Theodor Gavrás, nu ar fi organizat apărarea lui. Fără a beneficia de vreun ajutor, doar înarmându-i pe locuitori, a reușit să-i țină dincolo de platoul anatolian pe năvălitori, vreme de 22 de ani.

Această victorie, precum și neputința Constantinopolului de a proteja regiunea, l-au făcut pe Gavrás să-și declare autonomia față de administrația centrală. În 1098, însă, în urma unei ambuscade, Selgiucizii au reușit

să-l facă prizonier. L-au dus la Theodosiópolis și l-au supus la chinuri groaznice. Aceasta era răzbunarea lor pentru izbânzile lui continue și pentru afrontul adus atotputerniciei lor. Atunci începuseră să pună la cale și tactica lor ce avea să devină obișnuință în relația musulmanilor cu creștinii: islamizarea. Au încercat-o și asupra lui Gavrás, iar atunci când acest a refuzat și a rămas statornic în refuzul său, Selgiucizii au purces la ultima soluție: decapitarea. Sfântul Theodor Gavrás a fost cel dintâi nou mucenic, rămânând în conștiința romeilor ca ocrotitor, în vreme de război, al orașului lor.

Imperiul de Trapezunt

Următorul moment important în cursul neîntrerupt al istoriei a avut loc la începutul secolului al XIII-lea, când a luat ființă Imperiul de la Trapezunt. Necesitatea continuă de a purta războaie, de a se apăra și de a nu se baza pe ajutorul administrației centrale a statului, Constantinopolul, le-a acordat o autonomie de facto și a pregătit instituirea propriei forme de stat. La începutul secolului al XIII-lea, în vârtejul războiului civil care chinuia Imperiul, rudele tragicului împărat Andronic I, cel din urmă Comnen, Alexie și David, cu ajutorul armatelor georgiene ale mătușii lor, Tamara, au luat puterea în Pont. Această mișcare a fost

rezultatul tendințelor centrifuge care s-au dezvoltat în Constantinopolul dinastiei Anghelos, adică într-o perioadă de decadență, urmărind menținerea în funcțiune a drepturilor lor legale asupra tronului capitalei. În 1204, după cucerirea capitalei de către participanții la Cruciada a IV-a, ei și-au format propriul Imperiu, cu capitala la Trapezunt. Alexie I (1204-1222) a devenit împărat și, pentru a se diferenția de alți Comneni din Constantinopol, și-a luat denumirea de Mare Comnen. David, la rândul lui, a

Adam și Eva în paradis. Vedere dinspre sudul Bisericii Sfintei Sofia

ocupat teritoriul Pelagoniei, până la Herákleia, anexându-l Trapezuntului. Calea spre accesarea la administrarea capitalei era deschisă.

Cale deschisă spre Oraș s-au preocupat să aibă și celelalte state grecești care au luat naștere după căderea Bizanțului: Despotatul de Epir și Imperiul de la Niceea. Acesta din urmă se considera continuatorul statului bizantin, pretinzându-le celorlalți să nu uite acest lucru. În 1214, Theodor Láskaris l-a învins pe David și a ajuns cu armata până la Sinope. Ar fi cucerit și Trapezuntul, reușind unirea celor două state grecești, dacă Alexie nu ar fi cerut ajuto-

rul Selgiucizilor, care au înconjurat Sinope, intervenind între cele două tabere. Astfel, turcii au salvat mica împărăție, arbitrând încă o dată conflictele dintre greci.

Imperiul de Trapezunt și-a pierdut idealurile constantinopolitane, rămânând, însă, un stat grec cu o vie tradiție imperială. Și din această cauză, Împăratul Trapezuntului s-a numit, până în 1261, „*basileu credincios și împărat al romeilor*”, imitându-și omologul de la Constantinopol. După 1261, când Manuil Paleologul de la Ni-

Biserica Sfintei Sofia: reprezentări simbolice ale celor patru evangheliști, frescă din perioada paleologă timpurie (1250-1270)

ceea a obținut puterea în vechea capitală a Imperiului Bizantin, împăratul Trapezuntului și-a luat titulatura de „*basileu credincios și împărat a tot Răsăritul, Iviria (Georgia) și Perateia (Cherson), Mare Comnen*”. Prin acest titlu, nu rupea unitatea neamului, ci susținea Trapezuntul ca un continuator al tradiției imperiale în Răsărit, așa cum făcea Constantinopolul în Apus. Din

acest motiv, emblema Imperiului de Trapezunt era vulturul cu un singur cap, simbol al dominației în Răsărit, în opoziție cu vulturul bicefal constantinopolitan, care închipuia universalismul Imperiului Bizantin restaurat.

Imperiul de Trapezunt a avut întotdeauna conștiința provenienței sale constantinopolitane, iar acest lucru se vede din organizarea de stat și de la palat, care urmau cu acrivie tradiția și practica bizantină. Instituțiile care au fost create erau copiile identice ale instituțiilor care existau, în acel moment istoric, în Imperiu, îndeosebi în ceea ce privește administrarea statului. Pentru Trapezunt, în afara episoadelor războinice care au avut loc în relația cu Constantinopolul, acesta din urmă reprezenta inima neamului, a cărui pierdere elenismul pontic o va jeli cu amar, așa cum se vede din cântecele de jale, din legende și din tradițiile care au apărut în Pont după căderea Constantinopolului.

Centru comercial și economic

Promptitudinea cu care împărații acordau fonduri pentru astfel de lucrări cheltuitoare, chiar și prin testament, îndeosebi Alexie al III-lea, dovedește vigoarea economică a statului, care era un centru al comerțului de tranzit în Răsărit. Într-adevăr, poziția geografică a Trapezuntului, învecinarea lui cu diverse popoare și organizarea lui economică au dat un mare impuls economic statului și, mai ales, orașului Trapezunt. Aici se adunau comercianți din Mesopotamia, Persia, India, iar portul Trapezuntului și portul Dafnoúndei ofereau legături rapide cu Mediterana și cu Apusul. La mijlocul secolului al XIII-lea, Marsilia avea un acord comercial cu Trapezuntul, urmând apoi ca și Genova și Veneția să-și deschidă propriile agenții comerciale în oraș, având depozite de dimensiuni uriașe. Mulțimea de comercianți

greci, venețieni, genovezi, circasieni, lazi, perși, turci, georgieni etc. l-au făcut un oraș cosmopolit, consecința fiind transformarea Trapezuntului într-un oraș multietnic, cu o economie extrem de înfloritoare. Cardinalul Vissarion îl numea, caracteristic, „*atelierul comun și magazinul întregii lumi*”.

Prezența comercianților europeni, mai ales a celor genovezi, nu era lipsită de probleme. Episoade fierbinți și conflicte armate aveau să aibă loc tocmai din acest motiv, de-a lungul vremii, așa cum s-a întâmplat în 1418 și în 1425, sub Alexie al IV-lea, atunci când locuitorii Trapezuntului au dat o lecție impertinenței genovezilor: le-au ocupat depozitele și i-au pedepsit exemplar. De atunci, europenii nu au mai

Biserica Sfintei Ana, cea mai veche biserică din oraș

avut curajul să afișeze cunoscuta superioritate francă, iar impozitele stabilite în ceea ce-i privea au făcut să crească veniturile orașenilor. Intensa activitate comercială și economică a devenit un punct de atracție și pentru constantinopolitani care se confruntau cu mari probleme economice.

În 1341, Trapezuntul a fost lovit de ciumă. Victimele au fost numeroase și, într-un oraș cu o activitate economică atât de intensă, urmarea firească ar fi fost regresul economic cu consecințe neprevăzute.

Totuși, acest lucru nu s-a întâmplat, pentru că locul celor care și-au pierdut viața a fost luat de emigranți din Constantinopol și din alte regiuni care, în majoritatea cazurilor, erau comercianți sau membri ai marilor familii cu potențial economic. Prezența lor a ajutat dezvoltarea pe mai departe a comerțului, dar a cauzat anumite animozități politice care au evoluat în conflicte interne între aristocrația autohtonă și constantinopolitani care revendicau hegemonia asupra micului imperiu pontic. Multe dintre aceste conflicte au pus în pericol însăși existența lui, orașul fiind salvat în ultimul moment. Uneltirile externe, care nu erau puține, făceau totdeauna ca poporul să coalizeze în ju-

rul conștiinței de sine grecești.

Puterea sa economică i-a oferit Trapezuntului capacitatea de a menține o forță armată puternică, de mare necesitate pentru asigurarea integrității imperiului. Fiind o insulă într-o mare islamică, era nevoit să întreprindă acțiuni de durată împotriva turcilor, mongolilor, turcomanilor etc. Nenumărate au fost atacurile pe care le-a suportat, mai ales din partea emirilor turci din Ámida și Kastamónia, al căror ideal etnic viza cucerirea Trapezuntului. Astfel, în cadrul acestei situații internaționale, politica împăraților, dintre care mulți au fost oameni capabili, urmărea două aspecte: dezvoltarea economică și integritatea teritorială.

Aceste două aspecte au constituit cauze de război atunci când interesele economice sau statale erau amenințate de dușmanii micului imperiu.

În 1224, în vremea împăratului Andronic I, orașul a trecut prin cel mai mare pericol care l-a amenințat vreodată. Selgiucizii din Iconium, conduși de fiul sultanului de acolo, Menelík, au asediat orașul. Niciodată locuitorii lui nu au întâlnit o praveliște mai teribilă. Zvonurile începuseră să circule, provocând mare panică. Mulți au fugit pentru a se salva, printre ei numărându-se și nobili. Împăratul Andronic a rămas singur, împreună cu locuitorii, pe care i-a înarmat, cerându-le să ajute armata. El însuși a elaborat un plan ingenios de apărare, atacul turcesc suferind pierderi foarte grele. Ca și cum aceasta nu ar fi fost de ajuns, Andronic a pus la cale contraofensiva, i-a distrus pe invadatori și l-a luat prizonier pe Menelík. Istoricul și lingvistul Ánthimos Papadópolous consideră că această bătălie este una din cele mai mari realizări ale elenismului bizantin. Nobilii s-au întors în oraș după ce lucrurile s-au liniștit, sperând să reintre în rânduală de di-

nainte: Împăratul a adunat întreaga populație, în fața căreia i-a umilit și i-a obligat să plece din Trapezunt.

Nu mult după aceea, turcii din Sinópe au sechestrat o corabie imperială care eșuase pe o plajă; drept represalii, Împăratul a înconjurat orașul și i-a învins pe turci. Considerând, însă, că nu poate păstra orașul fără a crea mari probleme imperiului său, a acceptat înapoierea corabiei și s-a regrupat la Trapezunt. Însuflețirea grecilor atingea cote maxime.

Însă turcii nu au uitat acest episod, încercând, după un secol, să răzbune. 1324 a fost un nou an plin de pericole; de data aceasta, amenințarea a venit de pe mare. Turcii din Sinópe, care deveniseră pirați de temut în Marea Neagră, au debarcat în afara orașului, distrugând suburbiile. Ar fi intrat, probabil, în oraș, dacă Împăratul Aléxios al II-lea nu ar fi reușit să îi oprească. Cu această ocazie au fost puse în evidență punctele slabe ale fortificațiilor. Aléxios, care avea mari

aptitudini organizatorice, a fortificat plaja, organizând și un port militar pe promontoriul Kordýli, la 27 de kilometri de Trapezunt, pentru a acorda o mai mare libertate de mișcare flotei. Mai târziu, nepotul său, Aléxios al III-lea, a ctitorit acolo, înăuntrul zidurilor, mănăstirea

Sfântului Fokás, pentru a întări apărarea, monahii fiind și grăniceri.

Războaiele cu turcii au continuat, luând o turnură din ce în ce mai sălbatică. Inițiativa avea să fie preluată de otomani, care intenționau să unifice Pontul cu restul Asiei Mici, Trapezuntul constituind marele obstacol. Cucerirea micului imperiu a continuat să facă parte din idealul islamic, dar tentativele rămâneau nefructuoase, grecii reușind să iasă mereu învingători.

Căderea Trapezuntului

Lucrurile au început să se înrăutățească după 1451, atunci când sultanul otoman Murat al II-lea a murit, moștenitor fiind Mehmet al II-lea, rămas în istorie cu supranumele de Cuceritorul. Aptitudinile noului sultan erau binecunoscute, catastrofa se întrevedea a fi iminentă, iar istoria părea să ia o altă turnură.

Pentru puțină vreme, însă, situația și-a continuat cursul cunoscut. Mehmet avea de furcă cu Capitala și nu avea timp pentru ceilalți greci. În această conjunctură, prevăzătorul Împărat al Trapezuntului, Ioan al IV-lea, cel numit Kaloian, s-a pregătit pentru tot ce putea fi mai rău, atât în domeniul militar, cât și în cel diplomatic. Iar atunci când Capitala a fost cucerită și Trapezuntul s-a umplut de refugiați, a simțit în ceafă respirația lui Mehmet. A stabilit contacte cu conducătorii micilor stătuțe musulmane dimprejur și cu venețienii, îngrijorându-l pe Mehmet, care întrezărea sămânța unei tentative de reînviere a Bizanțului, știind că Ioan se trage din marea familie bizantină a Comnenilor și că este firesc să lupte pentru renașterea neamului său. Astfel, făcându-și cunoscute intențiile cu surle și trâmbițe, și fiind preocupat de Balcani, a dat ordin pașei de Amaseia, Hitir, să atace Trapezuntul. Pentru a salva orașul, Ioan a acceptat condițiile de pace impuse de Hitir, care se temea să intre în oraș din pricina ciumei care

bântuia din nou, dar Trapezuntul a devenit un oraș supus sultanului: începutul sfârșitului.

În 1458, Împăratul Ioan al IV-lea, după 12 ani de domnie martirică, moare, lăsându-l moștenitor pe fratele său David, care avea să fie ultimul Împărat grec din Răsărit. El a continuat politica lui Ioan, stabilind contacte cu Papa Pius al II-lea, prin interpusul său, cardinalul Vissarion, cu venețienii, cu ungurii etc. Agonia morții nu este un bun sfătuitor: Mehmet Cuceritorul îi află toate mișcările, se înfurie și hotărăște să termine odată pentru totdeauna cu Trapezuntul. În 1460 își începe campania, și în iulie 1461, începe asediul, care durează o lună. Împăratul David avea la dispoziție 20000 de soldați și 30 de corăbii, dar nu a îndrăznit să opună rezistență, ascultând de sfaturile consilierului său, Gheórggios Amiroútzis, care îl sfătuia să predea orașul. A supravegheat, poate, redactarea condițiilor de capitulare, care-l obligau pe sultan să respecte dreptul la viață al celor cucerțiți. S-a înșelat, însă: Mehmet a intrat în oraș învingător și triumfător pe 15 august, după

ce în prealabil semnase un acord cu David spre a-i cruța acestuia viața, precum și locuitorilor. Nu și-a ținut nici o făgăduință: orașul a fost înecat în sânge. David, împreună cu familia și cu nobilii, a fost dus la Constantinopol, stabilindu-se mai apoi la Serres, iar în 1463, în Adrianopolis, refuzând să-și schimbe credința. În Trapezunt, viața și vechile valori își pierduseră orice valoare: monumentele au fost distruse, bisericile au fost transformate în geamii, tinerii au fost înrolați ca ieniceri. Căderea acestui ultim teritoriu grecesc a făcut ca Răsăritul să se identifice cu Imperiul otoman, Marea Neagră devenind o mare islamică, amândouă regiunile urmând să trăiască la periferia istoriei. Elenismul, odată trecut de șocul mării căderi, va trece printr-o perioadă de slavă prin răstignire și înviere, trăind cu speranța eliberării și cu exemplul dat de Împăratul David, Marele Comnen. În ascuns și nemărturisit, va preda din generație în generație ortodoxia și tezaurul de neprețuit al limbii, prin imnologia Bisericii, isprăvile ostășești și cântecele populare.

Veneția. Enrico Dandolo

Ambasador Geórgios D. Poukamisás

Vizitator la Veneția. Admirator al măreției și al harului ei

Aici s-a plămădit Renașterea. Aici s-au născut marile sinteze ale unor modele estetice care vor influența mai apoi întreaga Europă.

În laguna din sânul Adriaticii, prin experiențele acumulate veacuri în șir, negustorii și dregătorii venețieni au introdus noi cunoștințe, noi tehnici, noi concepții și le-au asimilat propriului lor geniu romano-celtic.

O profundă impresie stârnește faptul că pescarii lagunelor, care au părăsit uscatul Aquileei în schimbul siguranței insulițelor, fugind din calea hunilor lui Attila, a ostrogoților și longobarzilor, s-au preschimbat în bravi călători

și navigatori pe mări îndepărtate, ageri, temerari și creativi. Încet-încet, și-au clădit instituții politice, imitând SPQR (*Senatus Populusque Romanus*) din Corintul antic, au călcat pe urmele coloniilor pe care cetatea Kypselizilor și a lui Timoléon le fondase pe ambele țărmuri ale Adriaticii, profitând de nevoile și slăbiciunea regaliității romane, și au reușit să genereze forță, influență, prestigiu, devenind din buni consumatori de modele culturale ale Cetății imperiale și solicitanți ai protecției ei, un concurent invidios, imitator și râvnitor al gloriei, măreției și frumuseții acesteia.

Orașul acesta de negustori și marinari care și-a tras seva din Constantinopol, a constituit, timp de șapte secole, extremitatea nord-apuseană a imperiului [bizantin], reconstruind dinamic modelele estetice copte și persane ale Sasanizilor, așa cum le prelucraseră Alexandria, Antiohia, Constantinopolul. Orașul acesta a fost veriga de legătură, intermediarul activ care le-a transmis apoi statelor carolingiene și Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană.

Și a venit apoi momentul când venețienii, acești descendenți îndepărtați ai Antenorizilor paflagonieni din Asia Mică, și-au întors sabia împotriva binefăcătorului.

În secolul al IX-lea (829), sub domnia împăratului Theofilos, au înlesnit aducerea într-ascuns a cinstitelor moaște ale Evanghelistului Marcu din Alexandria în lagună. Cetatea care până atunci îi cinstise cu precădere pe Sfinții Gheorghe și Theodor intra de-acum sub oblăduirea sfântului cirenian și a leului său. În 992, Veneția l-a sprijinit pe Vasile Bulgaroctonul și a căpătat înlesniri care au măcinat resursele publice ale imperiului ocrotit de Dumnezeu. Bogăția agonisită din comerțul cu grecii, arabii, cu cei de dincolo de „Marea de Mijloc”, urmând calea lui Kosmas [Indikopleústēs, călugăr, negustor și geograf din secolul al VI-lea (n. trad.)], cel care plutise în apele Oceanului Indian, sau străbătând drumurile Pontului Euxin și ale Chersonului, le-a îngăduit venețienilor să se dedice construirii preafrumosului naos, pe atunci al doilea în strălucire al Creștinătății, după acela al Sofiei lui Dumnezeu. Putând fi inima unui muzeu romano-bizantin cu care Italia s-ar cuveni cândva să se înzestreze, Bazilica San Marco arată clar cine era susținătorul venețienilor, încă statornic orientați într-acolo, unde era centrul lumii creștine, în ce măsură dogii, în politica lor duplicitară, nu-l ignorau,

pe de-o parte, pe Pontif, iar, pe de altă parte, ținteau împreună cu patriarhul lor, chiar și după Schisma din 1054, spre Constantinopol.

Lucrurile s-au schimbat în secolul al XII-lea. Cuceririle cruciaților pe țărmul Palestinei și al Siriei au atras rivalități. Loialitatea Serenissimei față de Comneni s-a zdruncinat. Atacată dinspre apus de normanzi, ciuntită la răsărit de Selgiucizi, Capitala imperială a început să nu mai fie privită ca protectoare, ci ca o eventuală țintă licită de scindare și obiect de exploatare și de jaf.

Enrico Dandolo

Funestul om și-a răzbunat în chipul cel mai crunt orbirea la care îl supusese, pe el, legatul-trimis al Senioriei în cetatea regină, cumplitul Andrónikos Comnenul.

Întorsătura luată de fatala cruciadă a patra, care a lăsat, din nefericire, urme de neșters în conștiința poporului, a fost opera iscusinței diplomatice a secularului doge Dandolo. Spadă de franc și minte de venețian au cucerit atunci Constantinopolul, au fărâmițat imperiul, i-au distrus monumentele și i-au prădat odoarele, i-au jefuit comorile.

În 1204, Veneția devine apostată, coșmarul ideii romane. Reușește lovitura pe la spate, pustiește, sub pretextul salvării lor din mâinile barbarilor cavaleri franci, altarele sfinte și sanctuarele Constantinopolului. Nu sunt doar caii din bronz ai școlii sicyoniene, nici doar leii din Pireu sau tetrahii din piatră de porfir din Alexandria, mai sunt sfintele moaște și capodoperele păstrate în criptele de la San Marco și în Biblioteca Marciană.

Dogele Enrico Dandolo a fost mintea care a pus la cale marea izbândă criminală a Veneției. A rămas în Constantinopolul ocupat. El a impus baronilor Balduin și Bonifaciu norma venețiană, și anume că Veneția avea dreptul la

„un sfert și jumătate din Romania”.

Încă din martie 1204, cu o lună înainte de prima cucerire a Bizanțului, se hotărâse partitio Romaniae.

Dandolo a rămas garantul revendicărilor venețienilor în Constantinopol până la moartea sa, în iunie 1205, când a fost înmormântat în Biserica Sfânta Sofia, potrivit propriei dorințe. Mormântul lui, în mod paradoxal, continuă să fie arătat în galeria din latura dreaptă, lângă mozaicurile care îi înfățișează pe Comneni. Veneția deschisese deja poarta Pontului Euxin.

Venețienii nu și-au ispășit păcatul dezastrului pricinuit civilizației, chiar dacă au reușit să încorporeze în geniul lor marea moștenire din care se împărțeau încă de pe vremea lui Iustinian. Ei au devenit chezașii echilibrului dintre Europa și Orient, singura stavilă în calea otomanilor în Marea Mediterană, au transmis mai departe regatelor occidentale și Rusiei făclia culturii și a esteticii greco-romane, au devenit pentru trei veacuri atelierul artelor Europei, însă tot ei contribuieră în mod fatal la năruirea lăcașului tradițional al Muzelor din Noua Romă și din restul Orientului creștin. Protecția acordată Ciprului până în 1571, Cretei până în 1669 nu le răscumpără vina. Și, desigur, nu izbăvește Veneția bombardă din

1687 a polemarhului Francesco Morosini, care a distrus Parthenonul (așa cum, trei secole mai târziu, Aliații vor distruge vechea mănăstire de greci de pe Monte Cassino). Permișiunea dată de dogele Loredan, în 1514, de a se construi o biserică ortodoxă, *San Giorgio dei Greci*, onorantă pentru neamul grecilor, nu șterge apostazia venețienilor.

Perfidia Graecorum, s-a obișnuit să spună oc-

*San Giorgio
dei Greci*

cidentalul franc străbătând teritoriile romane spre Locurile Sfinte. *Perfidia Francorum et Venetiorum*, s-ar putea spune mai exact. Ceea ce a devenit Veneția și ce a lăsat ea moștenire culturii europene este deosebit de important, însă este rodul matricidului și al jafului. Înfăptuirile venețiene sunt în mare măsură grecești și constantinopolitane. Istoria Veneției se împletește de veacuri cu istoria grecilor. Au subminat statul medieval [bizantin], dar n-au ascuns mai apoi de unde au luat lumina. Ne-au înapoiat împrumuturile din estetică și artă, de la Pantanassa Mystrei și Sfânta Sofia din Trapezunt, până la palatul Mogoșoaiei de lângă București, unde Cantacuzinii și Brâncovenii au configurat barocul ortodox balcanic. S-au îngrijit de elita grecească, au ațâțat Iluminismul elen. Universitatea din Padova a fost doica a generații de greci și postbizantini, până la abolirea Serenissimei de către Napoleon I. Au plătit astfel despăgubiri, în parte, pentru apostazia lor.